

ЕВРОПЕЙСКИ ПРИНЦИПИ НА КАЧЕСТВОТО за финансирани от ЕС интервенции с потенциално въздействие върху културното наследство

Преработено издание ноември 2020

ЕВРОПЕЙСКИ ПРИНЦИПИ НА КАЧЕСТВОТО
за финансирани от ЕС интервенции с потенциално
въздействие върху културното наследство

Преработено издание ноември 2020

ICOMOS

**Европейски принципи на качеството
за финансирани от ЕС интервенции с потенциално въздействие върху културното наследство**

Изготвени от експертна група в състав:
Elena Dimitrova (ICOMOS България),
Marie-Laure Lavenir (Секретариат, ICOMOS International),
Paul McMahon (ICOMOS Ирландия),
Baiba Murniece (ICOMOS Латвия),
Stefano Francesco Musso (ICOMOS Италия - Председател),
Gergely Nagy (ICOMOS Унгария)
Christoph Rauhut (ICOMOS Германия),
Grellan D. Rourke (ICOMOS Board),
Erminia Sciacchitano (European Commission), и
Bénédicte Selfslagh (ICOMOS Белгия).

С подкрепа за първото издание от:
June Taboroff (ICOMOS Великобритания), и
Maureen Thibault (Секретариат, ICOMOS International),
и за преработеното издание от:
Grellan Rourke и Bénédicte Selfslagh (ред.),
Elena Dimitrova (ICOMOS-България), превод на български език от оригинала на английски език, и
Dominique Schneider и Florence Babics (ICOMOS Франция) за версията на френски език, и
Lucile Smirnov (Секретариат, ICOMOS International).

Подкрепата на Европейската комисия за създаването на тази публикация не означава одобрение на съдържанието, което отразява само възгледите на авторите, и Комисията не носи отговорност за каквото и да е използване на информацията, съдържаща се в нея.

Издател: Секретариат, ICOMOS International
Дизайн и оформление: Vanessa Paris
Снимка на корицата: катедралата Нотр Дам, Париж, април 2019
© David Bordes / DRAC Ile de France

ИКОМОС
Международен комитет за паметниците и забележителните места
11 rue du Séminaire de Conflans
94220 Charenton-le-Pont
France
Tel.: 33 (0)1 41 94 17 59
secretariat[at]icomos.org
www.icomos.org

ISBN 978-2-918086-77-2 (електронно издание)
© ICOMOS 2022

Съдържание

РЕЗЮМЕ	5
ОСНОВНИ ПРЕПОРЪКИ	7
1 Въведение	13
2 Съображения относно качеството на намесите в културното наследство	19
2-1 Преглед: дефиниции и наблюдения	19
2-2 Принципи и стандарти	22
2-3 Утвърждаване на принципите на качеството в бързо променящия се свят	28
3 Осигуряване на качество на интервенциите върху културното наследство	31
3-1 Програмиране на европейско и национално ниво	31
3-2 Проектни задания и търгове	35
3-3 Проектиране	37
3-4 Възлагане	41
3-5 Изпълнение	44
3-6 Мониторинг и оценка	46
4 Укрепване на движещите фактори на качеството	49
4-1 Управление	49
4-2 Оценка на риска и смекчаване на въздействието	51
4-3 Изследвания	53
4-4 Образование и обучение	57
4-5 Възнаграждаване на качеството	59
КРИТЕРИИ ЗА ИЗБОР НА ПРОЕКТИ С ПОТЕНЦИАЛНО ВЪЗДЕЙСТВИЕ ВЪРХУ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО	61
Най-нови документи на ЕС, свързани с културното наследство	67
Международни текстове, определящи стандарти, свързани с културното наследство	70
Допълнителни източници, свързани със специфични подтеми	74

**„... ако не можете да си позволите мрамор,
използвайте варовик от Кан, но с най-добро качество;
и ако не камък, то тухла, но най-добрата тухла;
предпочитайте винаги това, което е добро
от по-нисък ред на работа или материал,
спрямо това, което е по-лошо от по-висш ред;
защото това е не само начинът за подобряване на всеки вид
работа, но и по-добро използване на всеки вид материал;
то е по-честно и естествено начин и е в хармония с други
справедливи, честни и достойни принципи...”**

John Ruskin, The Seven Lamps of Architecture - *The Lamp of sacrifice*,
London: Smith, Elder, and Co., 1849, p. 20

Седемте пътеводни лъча на архитектурата – лъчът на жертвата

РЕЗЮМЕ

Този документ за принципите на качеството е резултат от работата на експертна група, формирана от Международния съвет по паметници и забележителности (ICOMOS) под мандата на Европейската комисия и в рамките на водещата инициатива на Европейския съюз (ЕС) за Европейската Година на културното наследство през 2018 г., под надслов *„Да ценим наследството: разработване на стандарти за качество за проекти, финансирани от ЕС, които имат потенциал за въздействие върху културното наследство“*.

Основната цел на документа е да предостави свързани с принципите на качеството насоки на всички заинтересовани страни, пряко или непряко ангажирани във финансирани от ЕС интервенции, които биха могли да повлияят върху културното наследство, основно недвижимото културно наследство и културните ландшафти. Заинтересованите страни включват европейски институции, управляващи органи, международни организации, гражданското общество и местните общности, частния сектор и експертите.

Документът се фокусира върху основния въпрос за качеството, предоставяйки обобщение на ключови концепции, международни харти, европейски и международни конвенции и стандарти, както и промени в разбирането и практиката на опазването на наследството. Очертани са екологичните, културни, социални и икономически ползи, произтичащи от прилагането на принципите за качество. Като се има предвид, че признаването на културното наследство за общо благо и обща отговорност е предпоставка за постигане на качество, се предлага да се утвърдят мерки за постигане на качество чрез повишаване на осъзнаването и засилване на прила-

гането на принципите и стандартите за опазване във всеки етап от цикъла, от програмирането до оценката на резултатите.

Документът признава необходимостта от изграждане на капацитет у широк кръг от заинтересовани страни. Разгледани са основните области, свързани с програмирането, проектирането, изпълнението, управлението, оценката на риска, изследванията, образованието и обучението. Към всяка тема са представени ключови резултати от проведеното изследване и конкретни препоръки.

Основните препоръки могат да бъдат обобщени, както е показано в таблицата по-долу. В края на документа е предложен *Набор от критерии за подбор*, като инструмент на взимашите управленски решения за оценка на качеството на проектите с потенциално въздействие върху културното наследство.

В това преработено издание на документа за принципите на качеството са отразени и отзивите, получени от партньори и заинтересовани страни, и специално при експертни срещи, проведени по време на румънското и германското председателство на ЕС.

ИКОМОС се надява, че принципите на качеството и критериите за подбор ще бъдат прилагани от институциите на ЕС, държавите-членки и други участници в процеса и се ангажира да подкрепя техните усилия.

ОСНОВНИ ПРЕПОРЪКИ

Принципи и стандарти

- 1 Всички заинтересовани страни, участващи в опазването на културното наследство, следва да се придържат към международните харти и насоки за културното наследство.
- 2 Свързаните с културното наследство стандартизиращи текстове и ръководни документи на ЮНЕСКО, Съвета на Европа, ICOMOS, CEN и други компетентни организации, следва да бъдат достъпни безплатно чрез интернет и електронни публикации или в цифров вид.

Утвърждаване на принципите на качеството

- 3 Културните ценности трябва да се използват по уважителен начин, за да се защитят тяхното значение и стойността им и да бъдат вдъхновение за местните и професионални общности и за бъдещите поколения.
- 4 Признаването на културното наследство за общо благо и отговорност трябва да бъде предпоставка за качество. Опазването на културното наследство следва да се разбира като дългосрочна инвестиция в полза на обществото.
- 5 Културните ценности трябва да бъдат защитени, когато се оценяват общите разходи и ползи от дадена интервенция, и да се разглеждат поне наравно с финансовите съображения.

Програмиране на ниво Европейски съюз и на национално ниво

- 6 Опазването на културното наследство следва да бъде включено в програмите на Европейския съюз (ЕС) и на националните нива наравно с останалите цели.
- 7 Програмната дейност и финансирането на културното наследство от страна на ЕС следва да се основават на солидни изследвания и анализи.
- 8 Държавите-членки следва да ангажират своите национални институции и администрации, отговарящи за културно наследство, от самото начало на фазата на програмиране / договаряне и във всички следващи етапи.
- 9 Следва да се осигури широк достъп до информация за успешни програми и проекти на национално и регионално ниво, така че ЕС да може да насърчи споделянето на добри практики между държавите-членки.

- 10 Приоритетите при избор на проекти, които да получат финансиране от ЕС, следва да са в съответствие с *Европейските принципи за качество за финансирани от ЕС интервенции на проекти с потенциално въздействие върху културното наследство* и със стратегическите политики за опазване на културното наследство и следва да са одобрени от националните институции / администрации в сферата на културното наследство.
- 11 Следва да се обърне внимание на финансирането на малки проекти, както и на въвеждането на двустепенен процес на вземане на решения относно по-големите проекти.

Проектни задания и търгове / обществени поръчки

- 12 Проектните задания и търговете следва да подкрепят подходи за опазване, които отговарят на критериите за подбор на този документ за принципите на качеството, за да се осигури опазването на културното наследство и свързаните с него ценности.
- 13 Проектните задания и търговете следва да изискват предложенията да отчитат материалните и нематериални аспекти на автентичността и опазването на културните ценности.
- 14 Проектните задания и търговете следва да изискват в проектните предложения като част от анализа на риска да се дефинират преките и непреки въздействия на намесите в културното наследство и да се посочват мерки за смекчаване на негативните въздействия. Те също следва да изискват предложенията да включват план за опазване и дългосрочен мониторинг, както и бизнес план, особено за големи проекти, и да обясняват потенциалните ползи за обществото от предлаганите намеси.

Проектиране

- 15 Проектните предложения следва да определят как наличния статут, ценност и условия на културното наследство са оценени и интегрирани в проекта, като обуславят всички предложени интервенции. Следва също да се посочат причините за предложените намеси, като се вземат предвид възникващите рискове, проблеми и възможности, свързани с проекта и неговия контекст.
- 16 Когато са необходими допълнителни елементи или нови функции, проектът следва да гарантира, че има баланс, хармония и/или контролиран диалог между културното наследство и новите елементи, като се зачитат съществуващите ценности.

- 17 Когато се предлагат нови функции, те следва да уважават обекта на културното наследство, да са съвместими с него, да отговарят на нуждите на общността и да бъдат устойчиви.
- 18 Проектите и планирането трябва да отчитат необходимостта от текуща поддръжка и да укрепват капацитета на местните общности да се грижат за своето наследство.
- 19 Финансираните от Европейския съюз (ЕС) проекти следва да зачитат ценностите и договорите на ЕС. Реконструкции могат да бъдат финансирани само при изключителни обстоятелства и при условие, че проектът съответства на Критериите за подбор, включени в настоящия *Документ за принципите на качеството*.

Възлагане

- 20 При кандидатстването за възлагане на проектите следва да се внедри система с отделно класиране на техническата и на финансовата оферта, като се дава приоритет на първата.

Изпълнение

- 21 Фазата на изпълнение на проекта следва да се ръководи от *Принципите на качеството*.
- 22 Планът за изпълнение и управленската структура на проекта следва да бъдат ясно дефинирани и съгласувани, като позволяват коригиране на действията и ефикасно използване на ресурсите. Следва да се подхожда предпазливо, като се използват съвместими материали и добре изпитани техники, подкрепени с научни данни и доказани чрез практически опит. Следва да се предвидят средства за удовлетворяване на всякакви допълнителни нужди (напр. изследвания и тестване на материали) в непредвидени ситуации.
- 23 Следва да се установят изрични комуникационни канали между всички страни, участващи в проекта. Тази дейност може да бъде възложена на представител, който е компетентен в областта на опазване на наследството.
- 24 Процесът на изпълнение следва да бъде пълно документиран и архивиран, като се осигури достъп до документацията за бъдещи справки.

Мониторинг и оценка

- 25 В края на всеки проект експерти по културно наследство следва да извършат независима оценка, която да включва проверка на културните, технически, социални, икономически и екологични резултати и на въздействията им върху местните общности. Следва да се обмисли по-малко обременителен подход за оценка за малки, нискобюджетни проекти. Неспазването на принципите на качеството следва да породи коригиращи действия.
- 26 Мониторингът следва да се извършва на редовни интервали. В разумен времеви интервал след приключването на проекта следва да се извърши дългосрочна оценка по отношение на устойчивото управление и поддръжка на обектите на културното наследство.
- 27 В подходящи етапи от процеса следва да бъдат осигурени адекватни ресурси за осъществяване на оценка от страна на независими експерти със специфична компетентност в областта на наследството.

Управление

- 28 Финансираните от ЕС инициативи в областта на наследството следва да подкрепят гражданското общество и участието на общностите.
- 29 Правилата за финансиране следва да насърчават финансирането на проекти за опазване на културното наследство и да отразяват тяхната специфика.

Оценка на риска и смекчаване на въздействието

- 30 След съответно проучване Европейската комисия и държавите-членки на ЕС следва да предложат специфична политика за управление на риска при проекти, насочени към културното наследство и или засягащи наследството, тъй като всеобхватната оценка на риска е от основно значение за успеха на такива проекти.

Изследвания

- 31 Следва да се увеличи техническата, административна и финансова подкрепа за осъществяване на интегрирана научноизследователска политика и съвместно програмиране в областта на културното наследство в Европа, тъй като това би спомогнало за осмислянето на европейското измерение на културното наследство. Нужни са изследвания върху финансирането на интервенции в областта на културното наследство и

неговото въздействие върху качеството им. Постигането на синергия с други финансиращи програми на ЕС би могло да донесе значителни социални и икономически ползи.

- 32 Необходимо е да се осигурят средства за провеждане на изследвания на макро ниво (относно тенденции и въздействия) и на микро ниво (казуси и сравнение на добри практики), за да се подкрепи процеса на програмиране на нивото на ЕС, както и на националните и регионални нива, както и да се осигури необходимата базова информация преди предприемането на проектите.
- 33 Следва да се разработят трансдисциплинни изследователски програми и да се подобри трансферът на знания от областта на социалните и хуманитарните науки, за да се включат изследвания относно участието на общностите в планирането, интегрираното управление на културното наследство и разработването на мерки, базирани върху интелигентни технологии. Изследователските програми на ЕС следва да изискват резултатите от изследванията, свързани с културното наследство, да бъдат достъпни за професионалистите в тази област, по-специално чрез използването на специализирани хранилища с отворен достъп, какъвто е Отвореният архив на ICOMOS.
- 34 Европейските изследвания в областта на опазването на културното наследство следва да осигурят подходящи инструменти за финансиране и на малки по мащаб проекти.
- 35 Работата на социалната платформа SoPHIA на програма Хоризонт 2020 за оценка на въздействието и качеството на интервенциите в европейската историческа среда и обектите на културното наследство следва да се основава на постановките от настоящия *Документ за принципите на качеството*.

Образование и обучение

- 36 Курсовете, инициативите и програмите за образование и обучение в сектора на културното наследство следва да са съобразени със съответните текстове и насоки, които изграждат международните стандарти в областта, и редовно да актуализират своите учебни програми, така че да са в унисон с техническото развитие и иновациите.
- 37 В рамките на проектните задания и търговете за финансираните от ЕС проекти за културно наследство следва да се предвидят възможности за обучение по опазване на наследството или схеми за повишаване на квалификацията на участниците, когато това е практически приложимо.

- 38 Създаването на информационна система за най-подходящите европейски институции и организации за образование и обучение и за техните курсове, инициативи и програми в сектора на културното наследство би било полезно, ако информацията редовно се актуализира.
- 39 Институциите и инициативите, които образоват и/или обучават специалистите, които ще бъдат ангажирани с проблемите на опазването (например, урбанисти, инженери, архитекти, ландшафтни архитекти, интериорни дизайнери, занаятчии), следва да включват опазването на културното наследство в основните си учебни програми. Разбирането на културното наследство би трябвало да бъде част от всички образователни програми на всички нива.

Възнаграждаване на качеството

- 40 Европейската комисия следва да прецени възможностите за въвеждане на специална европейска награда, която да възнаграждава качеството на финансираните от ЕС интервенции в културното наследство, в синергия със съществуващите схеми и награди.

1 Въведение

1 CHCfE Consortium, *Cultural Heritage Counts for Europe*, 2015. Available at: <http://blogs.enactc.org/culturalheritagecountsforeurope/outcomes/>

2 Commission Staff Working document SWD(2018) 491 final, *European Framework for Action on Cultural Heritage*. Available at: https://ec.europa.eu/culture/content/european-framework-action-cultural-heritage_en

3 *Universal Declaration of Human Rights*, Proclaimed by the United Nations General Assembly in Paris on 10 December 1948. Available at: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>

Културното наследство на Европа е ресурс за обществото, който запазва и предава многобройните и разнообразни ценности на културата на бъдещите поколения по света.

Анализът¹ на европейско ниво предоставя доказателства за многобройните ползи от инвестициите в културното наследство в широк спектър от области на политиката, влияещи положително върху заетостта, устойчивото развитие, идентичността, регионалната привлекателност, творчеството и иновациите, туризма, качеството на живот, образованието, вкл. образованието през целия живот, и социалното сближаване. *Европейската рамка за действие в областта на културното наследство*² подчертава необходимостта от възприемане на цялостен и интегриран подход към изработването на политиките по отношение на културното наследство, като се интегрират грижите, опазването, търкуването и правилното използване на наследството във всички политики, програми и действия и т.н., като носи ползи в четирите области на устойчивото развитие: икономика, култура, общество и околна среда. Подобен подход е в съответствие с *Всеобщата декларация за правата на човека*³ и ценностите на ЕС, залегнали в Договорите на ЕС.

Културното наследство следва да се разбира в неговото по-широко значение, което обхваща както материалното (от единичната структура до културния пейзаж), така и нематериалното измерение (от духа на мястото до културните практики).

В съответствие с употребата на понятието от ЮНЕСКО и ИКОМОС, свързана с материалното наследство, съхраняването се счита за общ термин, който обхваща редица дейности по

опазване, консервация, реставрация, (повторна) употреба, интерпретация и управление на наследството.

Културното наследство „има стойност само по себе си“: то е наследеното, което не е само материално, тъй като вражда идеали, значения, спомени, традиции, способности и ценности, които представляват общ източник на памет, разбиране, специфики, диалог, сплотеност и творчество за Европа и за целия свят.

Европейците ценят своето културно наследство: над 80% от тях смятат, че то е важно за тях лично, за тяхната местна общност, за техния регион и за тяхната страна⁴. Почти три четвърти от европейците смятат, че публичните власти трябва да отделят повече ресурси за европейското културно наследство, а много от тях смятат, че националните власти, ЕС и местните и регионалните власти трябва да направят повече за опазването на европейското културно наследство⁵.

Европейският съюз подкрепя опазването на културното наследство. Неговите програми и действия са насочени към осигуряване на балансирано развитие, което зачита разнообразието и уникалността на националните, регионалните и местни култури. Приносът на културното наследство за устойчивото развитие е широко признат. Поради тази причина секторът на културното наследство получава помощ от много политики и действия на ЕС извън пряко свързаните с културата, като например тези, свързани с регионалното и градското развитие, социалното сближаване, селското стопанство, морските дела, околната среда, туризма, транспорта, образованието, управлението на риска от бедствия, дигиталният дневен ред, изследванията и иновациите⁶.

⁴ European Commission, *Special Eurobarometer 466 on Europeans and cultural heritage*, 2017. Available at: https://data.europa.eu/euodp/en/data/dataset/S2150_88_1_466_ENG

⁵ *Op. cit.*: National authorities (46%); the EU (40%); local and regional authorities (39%).

⁶ Европейска комисия, *Картографиране на действията за културно наследство в политиките, програмите и дейностите на Европейския съюз*, август 2017 г. Достъпно на: European Commission, *Mapping of Cultural Heritage Actions in European Union policies, Programmes and Activities*, August 2017. Available at: https://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/reports/2014-heritage-mapping_en.pdf

Европейската година на културното наследство през 2018 г. предостави възможности да се покажат много примери за успешни интервенции в културното наследство, финансирани от ЕС. В рамките на програмите на Европейския фонд за регионално развитие (ЕФРР) за 2014-2020 г. са отпуснати около 6 милиарда евро за инвестиции в развитието и популяризирането на културата, културното наследство и творческите индустрии. Интервенциите варират от възстановяване на изоставени села до рехабилитация на исторически градове, подобрен достъп до обекти на наследството, както физически, така и културен. Програмата INTERREG на ЕС подкрепя трансгранични, междурегионални проекти и проекти за сътрудничество, които се фокусират върху културното наследство. Инвестициите в културното наследство са една от най-популярните теми в рамките на проектите за европейско териториално сътрудничество.

Инвестициите в инфраструктурата, развитието на селските и градските райони, в минния и енергийния сектор, наред с други сектори, биха могли да застрашат културното наследство, ако не се извърши адекватна оценка на въздействието им и не се предприемат мерки за неговото смекчаване. Ако въпросите за автентичността и реконструкцията не бъдат адекватно разгледани в опитите да се даде нов живот на наследството, може да бъдат изтрити векове история и културни ценности. Прекомерният натиск от страна на туризма, лошо управляваният туризъм и свързаното с туризма развитие могат да застрашат физическото естество, целостта и значимите характеристики на самото наследство и неговата среда. Намирането на равновесие между защитата и опазването, от една страна, и динамичните подходи за уважително и съвместимо (повторно) използване и управление, от друга, е от основно значение за гарантиране на жизнеспособ-

ността на този невъзобновим ресурс за европейската икономика, култура, общество и околна среда. Следователно, дългосрочната цел е всички финансирани от ЕС проекти, които пряко или косвено включват културно наследство, да бъдат оценени по отношение на въздействието върху него, за да се гарантира качеството на интервенциите. За да подкрепи тази амбиция, ЕС следва да подготви набори от методически насоки и да ангажира участващите органи за насърчаване на използването на оценка на въздействието.

Това беше признато от Европейския парламент, който в своята резолюция от септември 2015 г. призова Комисията „да включи в насоките, управляващи следващото поколение структурни фондове за културно наследство, задължителна система за контрол на качеството, която да се прилага през целия жизнен цикъл на проекта“⁷. Съветът на ЕС прикани също така Комисията „при планирането, прилагането и оценката на политиките на ЕС да продължи да отчита тяхното пряко и непряко въздействие върху укрепването, защитата и опазването на европейското културно наследство и по-специално необходимостта от насоки за качество, които да гарантират, че инвестициите на ЕС не увреждат и не намаляват ценностите на културното наследство“⁸.

⁷ European Parliament resolution of 8 September 2015 Towards an integrated approach to cultural heritage for Europe (2014/2149(INI), P8_TA(2015)0293). Available at: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2015-0293_EN.html

⁸ Council conclusions on the need to bring cultural heritage to the fore across policies in EU (2018/C 196/05). Available at: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018XG0608\(02\)&rid=3](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018XG0608(02)&rid=3)

⁹ Cherishing heritage - Quality principles for intervention on cultural heritage, Thursday 22 November – Friday 23 November 2018, Auditorium Santa Margherita, Dorsoduro 3689 - 3012 3 Venice, Italy.

За документа „Принципи на качеството“

Този документ произлиза от работата на експертна група, създадена от ИКОМОС, с мандата на Европейската комисия (ЕК) и в рамките на водещата инициатива на Европейския съюз „Да ценим наследството“, която стартира по повод на Европейската година на културното наследство 2018 г. В документа са отразени препоръките, отправени на дискусиите от семинара, проведен с експерти и управляващи в Париж през май 2018 г., по време на който бяха представени примери, за да се посочат фактори за успех и трудни места в интервенциите в културното наследство. Освен това са разгледани коментарите и предложенията, получени след конференцията „Като ценим наследството“, организирана във Венеция през ноември 2018 г.⁹, за да започне публичен дебат по тази тема.

Настоящото преработено издание на Принципите на качеството отразява отзивите, получени след експертните срещи, проведени по време на румънското и германското председателство на ЕС. Основните принципи и послания не са се променили, но препратките към достъпността, човешките права, регионалното разнообразие и занаятите са по-ясно открити. При прегледа на препоръките бяха изяснени моменти, свързани с научните изследвания, образованието и обучението.

Това въведение е последвано, в Раздел 2, от преглед на ключови концепции, принципи и подходи, и обобщение на съществуващите стандарти, свързани с качеството при опазване, реставрация, (повторна) употреба и подобряване на културното наследство. Раздел 3 разглежда как принципите на качеството на интервенции върху културното наследство

могат да бъдат приложени в финансирани от ЕС проекти от началото до края на процеса (наричано още „жизнен цикъл на проекта“). Раздел 4 идентифицира външните фактори, които могат да окажат въздействие върху качеството, а именно управлението, оценката на риска, научните изследвания, образованието и обучението, както и възнаграждаването на качеството.

Накратко, критериите за подбор отправят насоки относно принципите на качеството към всички заинтересовани страни, пряко или косвено ангажирани с опазването и управлението на наследството, финансирано от ЕС (т.е. европейските институции, управляващите органи, гражданското общество и местните общности, частния сектор и експертите).

Специалният доклад на Европейската сметна палата¹⁰ относно инвестициите на ЕС в културни обекти, ако бъде приет, също би подобрил качеството на интервенциите, финансирани от ЕС. Първа стъпка към това са заключенията на Съвета¹¹, приети на 29 юни 2020 г.

ИКОМОС се надява, че *принципите на качеството и критериите за подбор* ще бъдат приложени от институциите на ЕС, държавите-членки и другите участници и се ангажира да подкрепя тези усилия.

¹⁰ European Court of Auditors, Special report 08/2020, EU investments in cultural sites: a topic that deserves more focus and coordination. Available at: <https://www.eca.europa.eu/en/Pages/DocItem.aspx?did=53376>

¹¹ Council Conclusions on the European Court of Auditors special report No 08/2020, adopted on 29 June 2020. Available at: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9251-2020-INIT/en/pdf>

2 Съображения относно качеството на интервенциите в културното наследство

Този раздел представя обобщение на ключовите концепции, европейските и международни конвенции и харти, както и промените в разбирането и практиката на опазване на наследството.

2-1 Преглед: дефиниции и обобщения

Дефинирането на „качеството“¹² в интервенциите в културното наследство е критичен въпрос и предизвикателство.

Ангажираността към качеството на интервенциите в областта на културното наследство има дълга история. Двигатели на качеството са и често са били самите практикуващи – занаятчии, архитекти, инженери – но също така и водените от ценностни съображения собственици, институции, държавни органи и т.н. В края на 19-ти век започва да се обръща особено голямо внимание на проблемите на качеството при опазването на историческите паметници и археологическите обекти. Повече от век по-късно определянето на качеството в контекста на интервенциите в културното наследство е напреднало отвъд архитектурните и технически въпроси по отношение на отделната сграда до по-широки екологични, културни, социални и икономически съображения относно обектите и тяхната среда.

Що се отнася до материалното наследство, качеството не разчита само на непосредствената интервенция, но и на съществуващите предпоставки, на

прозрачността на процедурите, на фазите на проектиране и на документацията на проекта. То също така зависи от пълнотата, дълбочината, детайлността и точността на информацията и техническите спецификации и икономическите измерения на всяко предложение за интервенция, както и от осъществявания мониторинг върху процесите на вземане на управленски решения.

Процесите в основата на качествените интервенции са също критично важни. Обикновено те включват изготвянето на предварителен - и след това подробен, анализ и на диагноза на обекта на наследството и неговия контекст. Проучването на осъществимостта на проекта следва да дефинира ясни и реалистични цели, потенциалната му ценност за различните заинтересовани страни и групи от местните общности и, когато е подходящо, за европейското сближаване, заплахите за неговото състояние и процесите на упадък; неговата чувствителност към промени без загуба на културна ценност, план за консултации с общността; тълкуване и представяне на значението му; формулиране на бизнес обосновка за интервенцията, финансовата и икономическа устойчивост; принципите за устойчивост и достъпност; както и съответните правни и нормативни аспекти. Проучването за осъществимостта следва да бъде последвано от подробен дизайн на интервенцията, установяване на нужните умения, оценка на риска, изработване на план за управление и рамка за мониторинг и оценка. Прозрачността при подбора на проектите, които ще бъдат финансирани, и развитието на процедурите за наблюдение и оценка също са решаващи за качеството фактори.

Сред важните документи, насочени към установяване на международни принципи, е *Венецианската харта за опазване и реставрация на паметниците и*

13 Речникът Larousse (2020) предлага следните дефиниции: „Което прави нещо да бъде над средното“; „Всеки от положителните аспекти на нещо, които го правят да отговаря най-добре на това, за което е предназначено“; „Черта на характера, начин на поведение, на съществуване, които оценяваме положително“. Available at: <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais>

забележителните места (1964), която е адресирана към експертите и въвежда ключови концепции и подходи за опазване и реставрация на културното наследство (напр. определението за автентичност, оригиналност, културно значение и използване на паметниците).

Други харти и документи са добавили подробни и диференцирани аспекти в принципите на качеството. Някои концепции, които водят до принципи за качество, са свързани с човешките права и с подходи, основани на правата¹³; например, зачитане на културното многообразие или правото на достъп, участие, ползване и принос към културното наследство. Други, като правата на бъдещите поколения, правото на достъп до информация, принципите на превенция и предпазни мерки и принципът „замърсителят плаща“, са споделени със сектора на околната среда.

Съвременното разбиране за качеството на интервенциите в културното наследство приема, че:

- Заинтересованите страни (гражданите, общностите, доброволческият и частният сектор, политиките и специалистите в областта на наследството) имат своите собствени гледни точки за качеството;
- Качеството е понятие с относителен и субективен характер, което може да зависи от гледната точка на индивидите, общността, местния или по-широк контекст, историческото и географско местоположение, културното богатство и целите на планираната интервенция;
- Диалогът между заинтересованите страни относно предложените интервенции в културното наследство, тяхното значение за различните заинтересовани страни и общностни групи и значението на самия термин са от решаващо значение за постигане на високо качество. Това би изисквало

цялата информация за проектите, финансирани от ЕС, да бъде достъпна за обществеността в етапа на планиране на проектите и преди те да бъдат одобрени от компетентен орган. Поставянето на общностите в центъра на политиките по отношение на наследството, както препоръчват Конвенцията от Фаро, *Рамковата конвенция на Съвета на Европа за стойността на културното наследство за обществото* (2005) и *Препоръката на ЮНЕСКО за историческия градски пейзаж* (2011), изисква интегрирани подходи и подходи на общностно участие в опазването, тълкуването и управлението на културното наследство. Това повишава прага на желаното качество при планирането и осъществяването на интервенции в културното наследство.

При всички случаи качеството по отношение на културното наследство следва да се разглежда като многоизмерно и носещо екологични, културни, социални и икономически ценности. Представите за културно разнообразие, приобщаване и разбиране на нематериалното наследство привнасят важни перспективи при определяне на бъдещите действия и интервенции.

2-2 Принципи и стандарти

Има основни принципи, свързани с качеството, които са общоприети в сектора на наследството на международно ниво. Те са разгледани накратко в следващия раздел (и в препратките), за да се установи обща основа за дискусия.

¹⁴ The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments, adopted at the First International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments, Athens, 1931. Available at: <https://www.icomos.org/en/resources/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/167-the-athens-charter-for-the-restoration-of-historic-monuments>

Общите ценности са в основата на общите принципи

Още през 1931 г. в заключението на Хартата от Атина¹⁴ са изложени общи принципи за опазване на културното наследство. Ранните дискусии относно основните принципи за опазване и третиране на културното наследство се коренят в съзнанието, че човечеството споделя общи ценности, които се считат за „общо наследство“, че нашата историческа среда отразява историята и традициите на народите и че предаването на културното наследство на бъдещите поколения е споделена отговорност. След Втората световна война тези общи ценности и концепции са залегнали в конвенциите и учредителните договори на ООН, ЮНЕСКО, Съвета на Европа и институционалните предшественици на днешния Европейски съюз.

Споразумения на Европейския съюз

ЕС се стреми към високо ниво на защита и подобряване на качеството на околната среда. Той уважава културното многообразие и гарантира, че културното наследство на Европа е защитено и добре представено. ЕС приема концепциите за устойчиво развитие, наследството на човечеството, правата на бъдещите поколения и споделената отговорност. Тези концепции изграждат рамката на този документ.

Тъй като културното наследство е област с първична компетентност на държавите-членки, ЕС може само да насърчава тяхното сътрудничество и, ако е необходимо, да подкрепя и допълва действията им в опазването и опазването на културното наследство от европейско значение. Следователно е необходимо да се обмислят принципите, които трябва да лежат в основата на интервенциите, достойни за европейско финансиране. Договорите

предлагат някои насоки: в рамките на целите за зачитане на културното многообразие и опазването и подобряването на европейското културно наследство се прилагат принципите на субсидиарност, пропорционалност¹⁵ и придържане към установените подходи¹⁶. Концепцията за устойчиво развитие предвижда историческата среда като основен ресурс и вдъхновение за развитие. Принципите, че действията трябва да се основават на подход на предпазливост, че трябва да се предприемат превантивни действия и че щетите върху околната среда трябва да бъдат приоритетно смекчавани при източника¹⁷, са еднакво важни за околната среда и за културното наследство.

Стандарти, установени чрез документи на ЮНЕСКО

Като единствената специализирана агенция на ООН със специфичен мандат, включващ културата, ЮНЕСКО е основната организация, която установява международните стандарти за опазване на наследството. *Конвенцията относно опазването на световното културно и природно наследство от 1972 г.* (известна още като *Конвенция за световното наследство*) и *Оперативните насоки за прилагане на Конвенцията за световното наследство* определят видовете природни или културни обекти, които могат да бъдат разглеждани за вписване в *Списъка на световното наследство*. С ратифицирането на Конвенцията всяка държава се задължава не само да защитава обектите на световното наследство, разположени на нейна територия, но и да защитава собственото си национално наследство. Конвенцията за световното наследство е част от по-широк набор от допълнителни инструменти за определяне на стандартите, одобрени от ЮНЕСКО, които включват други конвенции, препоръки и декларации, пряко или косвено свързани с

¹⁵ Article 5 of the *Treaty on the European Union*; *Protocol No 2 to the Treaty on the European Union*.

¹⁶ Article 167 of the *Treaty on the functioning of the European Union*.

¹⁷ Article 191 of the *Treaty on the functioning of the European Union*.

¹⁸ Конвенцията за опазване на архитектурното наследство на Европа (Гранада, 1985 г.); Европейската конвенция за опазване на археологическото наследство (ревизирана) (Валета, 1992 г.); Европейската конвенция за ландшафта (Флоренция, 2000 г.); Рамковата конвенция на Съвета на Европа за стойността на културното наследство за обществото (Фаро, 2005 г.); Конвенцията на Съвета на Европа относно престъпленията, свързани с културни ценности (Никозия, 2017 г.).

¹⁹ Вижте референциите.

²⁰ Европейската харта на архитектурното наследство е приета на 29 септември 1975 г. от Комитета на министрите на Съвета на Европа и провъзгласена на Конгреса на европейското архитектурно наследство (Амстердам, 21-25 октомври 1975 г.). Декларацията от Амстердам беше приета от участниците в конгреса *The European Charter of Architectural Heritage* was adopted on 29 September 1975 by the Committee of Ministers of the Council of Europe and proclaimed at the Congress of the European Architectural Heritage (Amsterdam, 21-25 October 1975). *The Amsterdam Declaration* was adopted by the participants at the Congress. Виж списъка с източниците

²¹ Виж списъка с източниците

културното наследство, с които се съобразява и настоящият документ, например, *Препоръката относно историческия градски пейзаж* (2011 г.),

Стандарти, установени чрез документи на Съвета на Европа

Съветът на Европа е допринесъл за размисъл върху историческата среда и върху практиката на опазване на културното наследство в Европа и извън нея чрез пет конвенции за културното наследство¹⁸ и повече от тридесет резолюции и препоръки¹⁹. Европейската харта на архитектурното наследство²⁰, приета през 1975 г., призовава за интегрирано териториално планиране и зачитане на социалното измерение на интервенциите в областта на културното наследство в градовете и селата и по този начин остава до днес основен референтен документ.

Друг текст, свързан с работата на Съвета на Европа, е Декларацията от Давос (2018), озаглавена *Към висококачествена строителна култура за Европа*, която беше приета в рамките на Европейската културна конвенция. Декларацията подчертава приемствеността между културното наследство и съвременното творчество и призовава за нови интегрирани и висококачествени подходи за оформяне на изградената среда.

Принципи на ИКОМОС за опазване на културното наследство

Доктриналните текстове, резолюциите, декларации и етичните принципи²¹ на ИКОМОС са световно приетите ключови документи за качеството в опазването на културното наследство. Те са разработени от експертни екипи в областта на културното наследство от всички региони на света. Те се стремят да вземат предвид регионалните и местните култури, традиции

и променяния се контекст. Насочени към професионалистите в областта на културното наследство, те не са обвързващи за държавите, но са оказали влияние върху международните договори и националните законодателства.

Стандарти на Европейския комитет по стандартизация (CEN)

Под егидата на Европейския комитет по стандартизация (CEN) експерти по културното наследство от много европейски страни разработват стандарти за опазване на движимото и недвижимо културно наследство. Целта е да се изгради единен научен подход към проблемите, свързани с опазването на културното наследство. Стандартите на CEN не са добре познати в сектора на наследството, отчасти защото са достъпни само срещу заплащане.

Основни препоръки

- 1 Всички заинтересовани страни, участващи в опазването на културното наследство, следва да се придържат към международните харти и насоки за културното наследство.
- 2 Свързаните с културното наследство стандартизиращи текстове и ръководни документи на ЮНЕСКО, Съвета на Европа, ICOMOS, CEN и други компетентни организации, следва да бъдат достъпни безплатно чрез интернет и електронни публикации или в цифров вид.

Допълнителни препоръки

- Стандартите на Европейския съвет по стандартизация трябва да бъдат взети под внимание и, когато е приложимо, включени в техническите задания на всички договорни документи за интервенции в областта на културното наследство.
- Трябва да се има предвид и стандартът ISO-9001 за управление на качеството.

Преглед на етичните и технически насоки за качеството на ИКОМОС

- Разбиране и зачитане на културното наследство и неговото значение: използването на интервенцията в културното наследство трябва да уважават и запазват характера на дадено място и неговите ценности.
- Адекватност на предпроектните проучвания и на подробните планове за опазване: анализът и диагностиката на културното богатство предхождат всяка интервенция
- Използване и програмирана редовна поддръжка на културната ценност: нужни са за удължаване на живота на културната ценност.
- Превантивни грижи: винаги са по-добри от последващи травматични интервенции.
- Поддържане на автентичността и интегритета: то е основополагащо, също и в случаи на съвместимо с ценността и уважително повторно ползване, така че бъдещите поколения да продължат да имат достъп до пълното богатство на всяка интервенция в културното наследство.
- Колективно и прозрачно вземане на решения: важните решения не се вземат еднолично от автора на проекта, а са резултат на колективен и прозрачен процес на размисъл.
- Проучване на варианти: жизнеспособните варианти трябва да бъдат внимателно проучени и избраните варианти да бъдат адекватно обосновани.
- Минимална намеса: „правете толкова, колкото е необходимо, но възможно най-малко“.
- Предпазливост при проектирането: задължително изискване, особено когато знанията/информацията са недостатъчни или не са налични.
- Съвместимост на проектните решения: „използвайте адекватни материали, техники и детайли“ по отношение на материалните и физико-химико-механичните взаимодействия между новото и съществуващото.
- Обратимост на интервенциите: препоръчва се и трябва да се има предвид при всеки случай.
- Многодисциплинност: „призоваване на умения и опит“ от подходящи дисциплини.
- Ефикасност: желаните резултати трябва да бъдат предварително формулирани и съгласувани.
- Участие на общността и обществен интерес: трябва да се вземат предвид на всички етапи.
- Когнитивна достъпност и приобщаване: интерпретирането им трябва да бъде резултат от смислено сътрудничество между професионалистите в областта на наследството, възлагащите интервенциите и свързаните с тях общности и други заинтересовани страни. Следва да се положат всички усилия, за да достигнат ценностите и значението на обектите на културното наследство до тяхната разнообразна аудитория (когнитивна достъпност).

2-3 Утвърждаване на принципите на качеството в бързо променящия се свят

Повече от половин век след като Венецианската харта формулира основните принципи за опазване и реставрация на наследството, е време да се обмислят съвременните подходи и тяхното следващо развитие.

Променящият се контекст

Културното наследство е разбирано като общо благо. Съдържанието му еволюира от отделни паметници до цели културни ландшафти, селища, маршрути и свързаното с тях нематериално наследство. Така освен основните паметници с голямо национално или регионално значение, които обикновено са публична собственост, по-малките и често частни сгради, които съставляват основната част от застроеното наследство, са придобили признание като важен актив на градовете и селата. По същия начин се е разширил кръгът от участници и заинтересовани страни, участващи в процеси с пряко или косвено въздействие върху културното наследство. Широк спектър от дисциплини допринасят за опазването на наследството: археология, музеология, география, история на изкуството, история и архиви, архитектура и ландшафтна архитектура, инженерство, планиране, икономика, антропология и социология, право и обществена политика. Широко са разпространени усилията за оптимизиране на потенциала на обектите на културното наследство за постигане на икономическа, социална и културна полза. Крайъгълен камък на регионалната икономическа политика е „воденото от наследството“ съживяване, което да привлече дейности и да ангажира хората. Всичко това насочва

към необходимостта от балансиране между опазването на наследството и социално-икономическото развитие чрез интегрирани и иновативни стратегии за управление, като се отчита фактът, че културното наследство не е нито възобновяемо, нито заменимо.

Научени уроци

Много фактори оказват влияние върху качеството на интервенциите в културното наследство.

Културното наследство е признато като много повече от ресурс за икономически растеж, а разнообразието от културни среди и ресурси в държавите-членки на ЕС е източник на богатство. Определянето на това какъв вид наследство трябва да бъде предадено на бъдещите поколения изисква консултации с общностите и заинтересованите страни в допълнение към работата на експертите.

По този начин разбирането на културните измерения на развитието и ролята на наследството за поддържането на здрави общности е крайъгълен камък за високи постижения в опазването му.

Държавите и регионите, легитимни да получат финансиране от ЕС, споделят общи характеристики, като същевременно имат специфични потребности и капацитет и, следователно, способност да отговорят на различните програми. Макар че в много страни от ЕС националното законодателство и нормативните разпоредби за културното наследство са добре установени и прилагани, изпълнението на програмите в различните страни е неравномерно. Във всички страни от ЕС специализираните публични агенции носят отговорността да формулират и прилагат политики и програми за културното наследство. Като се има предвид, че тези агенции трябва да разглеждат наследството от национална гледна точка, интервенциите от страна на ЕС могат да осигурят допълнителен фокус върху европейското му измерение.

Въпреки това, недостатъчният капацитет в публичния и частния сектор понякога се отразява негативно върху качеството на интервенциите. Фокусът върху наследството понякога е тясно насочен към автентичността и интегритета на културните ценности – които със сигурност са от решаващо значение – вместо да насърчават техния принос към живота на общностите. В други случаи културното наследство се използва като претекст за изграждане на нови разширения, които може да са извън мащаба или извън контекста. Това може да доведе до разминаване между нуждите на местните общности и целите на финансираните от ЕС проекти.

Основни препоръки

- 3 Културните ценности трябва да се използват по уважителен начин, за да се защитят тяхното значение и стойността им и да бъдат вдъхновение за местните и професионални общности и за бъдещите поколения.
- 4 Признаването на културното наследство за общо благо и отговорност трябва да бъде предпоставка за качество. Опазването на културното наследство следва да се разбира като дългосрочна инвестиция в полза на обществото.
- 5 Културната ценност на паметниците трябва да бъде защитена, когато се оценяват общите разходи и ползи от дадена интервенция, и да се разглежда поне наравно с финансовите съображения.

3 Осигуряване на качеството на интервенциите в културното наследство

Този раздел разглежда критично важните детерминанти на качеството в началото на проекта, по време на изпълнението му и след неговото завършване. Сред тези ключови елементи са:

- Съгласуваността на интервенциите с политиките, приоритетите и целите за развитие на културното наследство на европейско, национално, регионално и местно ниво;
- Ясните цели на проекта;
- Оценката на възможните технически алтернативи;
- Укрепването на институциите за опазване на наследството на национално ниво;
- Оценката на екологични, културни, социални и икономически възможности, ползи и въздействия;
- Оценката на риска;
- Подробният план за изпълнение;
- Мониторингът и оценката на качеството след завършване на проекта;
- Поддръжката и подобряването на обектите след интервенцията с осигурени достатъчни ресурси.

3-1 Програмиране на нивото на Европейския съюз и на национално ниво

Разбирането за факторите, определящи качеството в етапа на програмиране на ниво ЕС и на национално ниво е може би най-важната от всички предпоставки.

Научени уроци

През предишни периоди на финансиране от ЕС културното наследство е получавало както преки инвестиции, така и косвено финансиране. Резултатите са оценени като предимно положителни. Има, обаче, поле за подобрене през следващата фаза на програмиране на ЕС. Националните институции, отговарящи за опазването на наследството, както и европейските организации на гражданското общество, подкрепящи културното наследство, следва да бъдат включени в процеса от самото му начало. Те често са консултирани твърде късно или изобщо не са консултирани, което води до неблагоприятни последици за наследството. Агенциите, работещи в полето на наследството, могат да бъдат по-активни, ако разбират кой взема решенията относно програмите за финансиране на ЕС и кои институции и позиции са включени – със съответните им роли и отговорности. Фазата на преговори / консултации на ниво ЕС и на национално ниво се нуждае от солидна база данни, за да се анализират алтернативите и потенциалните въздействия. Ефективното уведомяване и комуникация зависят от достъпа до информация от страна на общностите, заинтересованите страни и експертите. Това насърчава ангажираността на общността. Минималният праг за финансиране на проекти също е решаващ въпрос, тъй като по-малките проекти могат да имат голямо въздействие. Множество примери показват, че ценностите на наследството могат да бъдат запазени и да се въведе ново съвместимо с културната ценност и уважително ползване и със скромни инвестиции. В някои случаи големият приток на финансиране за сравнително кратък времеви период може да създаде погрешни стимули, водещи до разточително изразходване на средства и значително увеличение на разходите (например във фазата на строителство) и загуба на ценността на наследството. Прозрачността при отчитането и поддържането на архив е от основно значение.

Основни препоръки

- 6 Опазването на културното наследство следва да бъде включено в програмите на ЕС и на националните нива наравно с останалите цели.
- 7 Програмната дейност и финансирането на културното наследство от страна на ЕС следва да се основават на солидни изследвания и анализи.
- 8 Държавите-членки следва да ангажират своите национални институции и администрации, отговарящи за културно наследство, от самото начало на фазата на програмиране / договаряне и във всички следващи етапи.
- 9 Следва да се осигури широк достъп до информация за успешни програми и проекти на национално и регионално ниво, така че ЕС да може да насърчи споделянето на добри практики между държавите-членки.
- 10 Приоритетите при избор на проекти, които да получат финансиране от ЕС, следва да са в съответствие с *Европейските принципи за качество за финансирани от ЕС интервенции на проекти с потенциално въздействие върху културното наследство* и със стратегическите политики за опазване на културното наследство и следва да са предварително одобрени от националните институции в сферата на културното наследство.
- 11 Следва да се обърне внимание на финансирането на малки проекти, както и на въвеждането на двустепенен процес на вземане на решения относно по-големите проекти.

Допълнителни препоръки

- Програмите, които осигуряват финансиране за проекти, засягащи обекти на наследството, трябва да извършват оценки на въздействието върху наследството (НІА), като се взема предвид разликата между оценката на въздействието и на риска.

В случай на програми с цели, различни от опазването на наследството, но които имат потенциално въздействие върху него, трябва да има цялостна оценка на въздействието върху наследството.

- Информационните системи вече предоставят надеждна и систематично организирана информация за националните политики в областта на наследството и тяхната съвместимост с европейските правни стандарти. Системите могат да бъдат надградени, за да съдържат и информация за националните програмни документи.
- Ролята на националните институции в областта на наследството за насърчаването на качествени интервенции трябва да бъде призната на национално и европейско ниво с придружаваща финансова подкрепа. В някои случаи координираните многостепенни и мултидисциплинни консултативни съвети биха могли да помогнат за избягване на фрагментирани и разточителни планове за финансиране. Дългосрочното сътрудничество с международни експертни организации в сектора е потенциална възможност за експертен принос.
- Достъпът до финансиране трябва да бъде отворен за различни видове бенефициенти, включително за частния и доброволческия сектор, като се спазват ограниченията за всякакъв вид интервенции в културното наследство.
- Предоставянето на инструмент за финансиране от ЕС за първоначални предпроектни проучвания за осъществимост би било начин за разработване на добри проекти. В някои случаи това може да бъде последвано от финансиране за различни етапи от разработването на проекта (подробно проектиране, изпълнение, оценка).

3-2 Проектни задания и търгове

Извършването на подходящи изследвания и проучвания преди изготвянето на предложения за интервенции, и на проектни и технически задания и търгове е от съществено значение за подобряване на качеството на резултатите. Поради това е изключително важно компетентните органи на различни нива в процесите да изготвят добре осигурени информационно покани за предложения и съответни документи с насоки за кандидатите.

Научени уроци

Примерите на добри практики за успешни интервенции в културното наследство в Европа доказват, че най-добрите резултати за опазване на наследството биват гарантирани чрез задълбочени изследвания, спазване на указанията за опазване, осигуряване на бизнес планиране, включване на квалифицирани специалисти, консултации с общността, инвестиране в представяне и програмиране на образователни дейности, подходяща документация, наблюдение и управление на целия процес. Органите, които отговарят за фазите на програмиране, следва да поискат от бенефициентите на проекта да следват тези добри примери и да внедрят съответните инструменти. За целта органите за програмиране трябва да осигурят качествени информационни бюлетени, ясни и подробни покани за предложения и технически спецификации за търгове, които са основни технически и административни елементи, определящи дизайна на интервенциите. Важно е тези документи да са написани на ясен език. Тяхната форма и съдържание зависят от много фактори: специфичния характер на ценностите на културното наследство; естеството на

проекта и неговите цели; пакета за финансиране, предвижданите дейности и услуги, националното законодателство и наредби, включително тези относно регионалното и градското развитие и планирането на земеползването.

Изследванията, провеждани от бенефициентите на проекта за оценка на значимостта на обектите на наследството, следва да включват: проверка на документални и визуални доказателства, подробно документирание на наследството и оценка на състоянието, исторически проучвания, базирани на преки и косвени източници, оценка на механизмите на гниене, консултация с общността и възможна устна история.

Друг проблем е, че културното наследство често е непряко засягано от покани за проектни предложения в други сектори и по този начин експертите по наследство с необходимите умения и опит може да не бъдат включени в процеса. Отговорност на програмните органи е да гарантират тяхното участие в такива случаи.

Основни препоръки

- 12 Проектните задания и търговете следва да подкрепят подходи за опазване, които отговарят на критериите за подбор на този документ за принципите на качеството, за да се осигури опазването на културното наследство и свързаните с него ценности.
- 13 Проектните задания и търговете следва да изискват предложенията да отчитат материалните и нематериални аспекти на автентичността и опазването на културните ценности.
- 14 Проектните задания и търговете следва да изискват в проектните предложения като част от анализа на риска да се дефинират преките и непреки въздействия на намесите в културното наследство и да се посочват мерки за смекчаване на негативните въздействия. Те също следва да

изискват предложенията да включват план за опазване и дългосрочен мониторинг, както и бизнес план, особено за големи проекти, и да обясняват потенциалните ползи за обществото от предлаганите намеси.

Допълнителна препоръка

- Поканите за проекти, финансирани от ЕС, следва да гарантират спазването на принципите за качество, предвидени в международни харти и конвенции за опазване, използване и тълкуване на културното наследство²².

22 Виж секция 2-2.

3-3 Проектиране

Проектът следва да бъде израз на разбиране за културното наследство, неговия контекст и ценност. Новото уважително и съвместимо използване на културното наследство би трябвало винаги да бъде ясно и изрично свързано с неговата „присъща ценност“. Това разбиране се отразява и на качеството. Във всеки случай, предварителната оценка винаги следва да бъде включена във фазата на разработване на проекта. Когато се дефинират целите и се формулира подходящата логика на интервенцията, предварителната оценка е тази, която заедно с показателите за изпълнение, оценява дали обосновката на интервенцията съответства на принципите на качеството и гарантира надеждна верига на въздействие между определени нужди в съответствие със стратегическите цели и търсените резултати.

Научени уроци

Предложенията следва да се основават на осъществимост и подробни проучвания за определяне

на характеристиките и ценностите на културното наследство, неговото състояние на опазване, нуждите и възможностите, рисковете и целите на проекта. Полезно е проектът да се концептуализира и да се осигури съгласуваност между неговите цели, дейности, резултати и резултати чрез използване на подходящи технически инструменти. Това е решаваща стъпка в разработването на проекта и ще положи основата за мониторинг и оценка.

Недостатъчното време и финансиране за подготовка на проекти (т.е. предварителни проучвания, анализи, диагностика, проучвания, консултации с общността и други важни изследвания) обикновено имат отрицателно въздействие върху проектите. Мненията и оценките на експертите по културното наследство трябва да бъдат включени в проекта на най-ранните етапи, за да се избегнат или смекчат въздействията. Необходимостта от експертни съвети по опазването също продължава до етапа на детайлно проектиране и при надзора на работите на място, като се използват квалифицирани строители и занаятчии.

Оценката на въздействието върху околната среда и наследството винаги следва да включва превантивни археологически проучвания, особено когато е вероятно наличие на предишно обитаване или използване. Непланираните археологически проучвания и други диагностични интервенции по време на фазите на проектиране и изпълнение могат да доведат до забавяне. Това може да създаде трудности, които са сложни за управление в строгата рамка за програмиране и финансиране на структурните фондове на ЕС. Допълнителни предизвикателства могат да възникнат, когато обхватът на анализа се промени по време на разработването или изпълнението на проекта по различни причини. Развитието на туризма е мощен аргумент, който

23 Leeuwarden Declaration, Adaptive Re-Use of the Built Heritage: Preserving and Enhancing the Values of Our Built Heritage for Future Generations, 2018. Available at: https://www.ace-cae.eu/uploads/tx_jidocumentsview/LEEWARDEN_STATEMENT_FINAL_EN-NEW.pdf

често се изтъква в полза на нови инвестиции в културното наследство. Твърде често въздействието на тези интервенции за съжаление се измерва само с броя на посетителите, привлечени от даден обект, без да се отчита капацитетът на това. Добре известно е, че масовият туризъм може да има много неблагоприятно въздействие върху обектите на културното наследство и наистина върху много аспекти от живота на местните хора. Трябва да се внимава тези интервенции да донесат реални ползи за местните общности и местната икономика.

Новите, разширени или временни употреби могат да позволят на изграденото наследство да продължи активния си принос към обществото по значим начин. Както се подчертава в *Декларацията от Леуварден от 2018 г. за адаптивно повторно използване на изграденото наследство*²³, качествените адаптивни интервенции за повторна употреба имат за цел да окажат положително въздействие върху устойчивото развитие и кръговата икономика на нашите общества, като в същото време съхранят / обогатят оригиналната културна ценност и материалната стабилност на културното наследство. Представянето и интерпретацията на сградата/обекта на културното наследство трябва да бъде неразделен елемент от всяка интервенция.

Основни препоръки

15 Проектните предложения следва да определят как наличния статут, ценност и условия на културното наследство са оценени и интегрирани в проекта, като обуславят всички предложени интервенции. Следва също да се посочат причините за предложените намеси, като се вземат предвид възникващите рискове, проблеми и възможности, свързани с проекта и неговия контекст.

- 16 Когато са необходими допълнителни елементи или нови функции, проектът следва да гарантира, че има баланс, хармония и/или контролиран диалог между културното наследство и новите елементи, като се зачитат съществуващите ценности.
- 17 Когато се предлагат нови функции, те следва да уважават обекта на културното наследство, да са съвместими с него, да отговарят на нуждите на общността и да бъдат устойчиви.
- 18 Проектите и планирането трябва да отчитат необходимостта от текуща поддръжка и да укрепват капацитета на местните общности да се грижат за своето наследство.
- 19 Финансираните от ЕС проекти следва да зачитат ценностите и договорите на ЕС. Реконструкции могат да бъдат финансирани само при изключителни обстоятелства и при условие, че проектът съответства на Критериите за подбор, включени в настоящия *Документ за принципите на качеството*.

Допълнителни препоръки

- Винаги трябва да се извършва предварителна оценка на проектите; това е от съществено значение за предоставянето на качествени интервенции в областта на наследството.
- Проектните предложения следва да демонстрират оценяване на целия процес на реставрация и консервация, (повторна) употреба, подобряване и управление.
- Проектите, финансирани от ЕС, следва, когато е уместно, да насърчават основните ценности на ЕС и европейското измерение на културното наследство чрез внимателно, разумно и колективно споделяне тълкуване на наследството.
- За да се гарантира, че проектите са правилно завършени, трябва да се предостави сертификат от участващите експерти по наследство, декла-

риращ, че работите са извършени в съответствие с най-добрите практики.

- Превантивните археологически проучвания трябва да бъдат част от оценките на въздействието върху околната среда и наследството.

3-4 Възлагане

Проектите с компоненти на културно наследство изискват форма на договор, която признава необходимите специфични знания и умения и възможните чувствителност към наследството. При необходимост може да се изисква гъвкавост по отношение на времето или бюджета.

Научени уроци

Възлагането на проекти с елементи на културно наследство въз основа на най-ниска предложена цена в търгове на ЕС се оказва проблематично. Необходимо е да се преразгледат съответните национални методи за обществени поръчки, така че да подкрепят качествени интервенции. 55% от процедурите за възлагане на обществени поръчки използват най-ниската цена като единствен критерий за възлагане на обществени поръчки. Това показва, че обществените възложители вероятно не обръщат достатъчно внимание на качеството, устойчивостта и иновациите. Стратегията на Европейската комисия за обществени поръчки има за цел да подобри практиките на обществените поръчки в ЕС в сътрудничество чрез работа с публични органи и други заинтересовани страни. Необходимо е допълнително да се насърчава приемането на стратегически обществени поръчки от национални, регионални и местни власти, така че обществените поръчки да подкрепят по-добре качествените интервенции.

Възникнаха няколко проблема, които създават изкривявания на обществените поръчки. Консервативното прилагане на Директивата на ЕС за обществени поръчки към интервенции върху обекти на културното наследство често води до избор на големи предприятия, които се разглеждат като финансово стабилни, но може да не осигуряват най-доброто качество на специализираните работи. Знанията на опитни занаятчии са особено важни във фазата на възлагането. Опазването на наследството често представлява част от много по-голям проект. Подготовката на тръжната документация може да бъде сложна, така че големите компании, които имат ресурсите да кандидатстват, на практика изпреварват малките местни компании. Ръководителите на проекти често прекарват повече време за изпълнение на финансови изисквания, отколкото за технически надзор, с неблагоприятни последици. Освен това практиката на обществените поръчки „проектиране и изграждане“ доведе до неоптимални резултати при няколко интервенции в областта на наследството. Следователно, трябва да се насърчават публичните конкурси за проектиране, а не да се възлагането при най-ниска цена.

Тъй като интервенцията в културното наследство може да включва неизвестни елементи, които не са предвидими в началната диагностична фаза, напр. откриването на скрити архитектурни елементи, археологически находки, структурни проблеми, може да се наложи допускане на промяна (адаптиране на работния план, действията или бюджета) по време на процеса на изпълнение. Правилата за обществени поръчки и договори без такава възможност за адаптиране могат да компрометират качеството на процеса и неговите резултати.

Някои от следните препоръки за по-добро прилагане на правилата са адресирани главно към програм-

ните органи (ЕС, в случай на пряко управление; ЕС и държави-членки/региони в случай на споделено управление), докато предложенията във връзка с обществените поръчки са по-пряко адресирани към бенефициентите (градове, градски власти и др.).

Основна препоръка

20 При кандидатстването за възлагане на проектите следва да се внедри система с отделно класиране на техническата и на финансовата оферта, като се дава приоритет на първата.

Допълнителни препоръки

- В допълнение към „системата с два плика“, при оценката на техническите оферти трябва да се постави минимален праг. Следва да бъдат допустими за разглеждане само финансовите оферти на проекти, които достигнат този праг.
- Фирмите трябва да бъдат задължени да включат в своите оферти списък и професионални биографии на занаятчиите и експертите по реставрация и консервация, които ще извършват специализираната работа; всички промени трябва да бъдат предварително съгласувани от съответните органи.
- Нужна е надеждна координация в процеса на възлагане на обществени поръчки; трябва да се създаде специален екип за подкрепа с опит в областта на културното наследство.
- Подобряването на капацитета на национално, регионално и местно ниво трябва да върви успоредно с въвеждането на принципи за качество. Мултидисциплинни екипи, включващи специалисти по културно наследство, следва да проучат въздействието на предложените за финансиране от ЕС интервенции върху културното наследство, като преразглеждат оценките на въздействие върху околната среда и оценките на въздействие върху културното наследство.

3-5 Изпълнение

Успешното изпълнение изисква цялостно разбиране за ценността на наследството, професионално планиране и управление и добро сътрудничество на заинтересованите страни.

Научени уроци

Изпълнението на проекта е кулминацията на проучванията за осъществимост, тръжните процедури и процедурите за възлагане на обществени поръчки. По време на изпълнението на проекта на място трябва да се обърне сериозно внимание на запазването на приемствеността, автентичността и използването на подходящи материали, методи и технологии, които винаги трябва да са съвместими с вече съществуващите и да спазват първоначално заявените принципи²⁴. Преждевременните и необосновани дейности представляват най-голям риск за качество при изпълнение на проекта. Мерките за намаляване на разходите, които намаляват изискванията за качество – независимо дали по отношение на избора на материали, опита на персонала, разпределението на времето и т.н. – също могат да бъдат проблематични. Гарантирането, че изпълнителите разбират уязвимостта на наследството, е от първостепенно значение.

Някои процедури, обикновено определени от националното законодателство, изискват спиране на строителните работи, когато възникнат неочаквани открития или събития, изискващи допълнителни изследвания и/или нови проектни решения. Тъй като това често е в противоречие със строги изисквания към срокове и разходи, може да има тенденция подобни открития да не се докладват.

В някои случаи техническите ограничения или задължителното използване на стандартите на CEN

²⁴ Вижте Резюме на етичните и технически насоки на ICOMOS по въпроса за качеството, стр. 19.

могат да попречат на използването на традиционни материали и техники, най-често предоставени от местни занаятчии. Например, използването и техническите изисквания за използването на естествен камък се регулира от CEN. Ако няма сертифициран доставчик на местен камък, тогава той не може да се използва за проекти, финансирани от ЕС, което води до несъвместимост на материалите. Това може да намали положителното местно икономическо и социално въздействие на проектите и да компрометира качеството на консервационните работи.

Основни препоръки

- 21** Фазата на изпълнение на проекта следва да се ръководи от *Принципите на качеството*.
- 22** Планът за изпълнение и управленската структура на проекта следва да бъдат ясно дефинирани и съгласувани, като позволяват коригиране на действията и ефикасно използване на ресурсите. Следва да се подхожда предпазливо, като се използват съвместими материали и добре изпитани техники, подкрепени с научни данни и доказани чрез практически опит. Следва да се предвидят средства за удовлетворяване на всякакви допълнителни нужди (напр. изследвания и тестване на материали) в непредвидени ситуации.
- 23** Следва да се установят изрични комуникационни канали между всички страни, участващи в проекта. Тази дейност може да бъде възложена на представител, който е компетентен в областта на опазване на наследството.
- 24** Процесът на изпълнение следва да бъде пълно документиран и архивиран, като се осигури достъп до документацията за бъдещи справки.

Допълнителни препоръки

- Консервационните и реставрационни работи винаги трябва да се извършват от компетентни специалисти.

- Тъй като представянето, тълкуването и достъпността на ценностите на наследството подобряват разбирането и оценяването, ангажирането на заинтересованите страни и крайните потребители, е от съществено значение по време на всички фази на процеса.

3-6 Мониторинг и оценка

Мониторингът и оценката на резултатите от проекта винаги са от съществено значение за постигане и подобряване на качеството.

Научени уроци

При проекти с потенциално въздействие върху културното наследство процесите на мониторинг и оценка трябва да изследват тези въздействия от културна, както и от икономическа, социална, техническа и екологична перспектива, за да помогнат при оценката на качеството на интервенциите.

Проектите, свързани с културно наследство, също трябва да бъдат оценени по отношение на техния принос към кръговата икономика и модела за кръгово териториално развитие.

Опитът показва, че дизайнът на мониторинга и оценката трябва да бъде в съответствие с целите и правилата на конкретната финансирана от ЕС програма и трябва да бъде координиран на европейско национално и регионално ниво, така че резултатите да могат да бъдат сравними. Оценките трябва да преценят дали изпълнението на проекта е постигнало стратегически цели и целите на проекта, дали са извършени всички планирани дейности, дали са смекчени рисковете и дали са

облагодетелствани общностите. По отношение на финансираните от ЕС дейности, мониторингът и оценката на интервенциите в областта на културното наследство трябва да комбинират финансовите аспекти и степента на изпълнение с качеството на интервенцията. По време на фазите на програмиране, проектиране и тръжни процедури на ниво ЕС мониторингът и оценката трябва да бъдат интегрирани в цялостния пакет на проекта. Мониторингът на интервенциите по отношение на качеството предстои да се превърне в стандартна практика. Изграждането на капацитет за наблюдение и оценка е необходимо на всички нива на управление. Независимите оценители на наследството следва да гарантират качеството, последователността и непрекъснатостта на цялостния процес. Междинните прегледи са начин за пренасочване на проекти според нуждите. В случаите, когато мониторингът и оценката установяват сериозни дефицити в качеството, ръководителите на проекти следва да бъдат държани отговорни от държавите-членки. По същия начин, навременните експертни съвети и оценката през целия жизнен цикъл на проекта ще помогнат за подобряване на качеството. Разработването на лесни за потребителя контролни списъци за насочване на процесите на мониторинг и оценка също би било полезно.

Основни препоръки

25 В края на всеки проект експерти по културно наследство следва да извършат независима оценка, която да включва проверка на културните, технически, социални, икономически и екологични резултати и на въздействията им върху местните общности. Следва да се обмисли по-малко обременителен подход за оценка за малки, нискобюджетни проекти. Неспазването на принципите на качеството следва да породии коригиращи действия.

- 26** Мониторингът следва да се извършва на редовни интервали. В разумен времеви интервал след приключването на проекта следва да се извърши дългосрочна оценка по отношение на устойчивото управление и поддръжка на обектите на културното наследство.
- 27** В подходящи етапи от процеса следва да бъдат осигурени адекватни ресурси за осъществяване на оценка от страна на независими експерти със специфична компетентност в областта на наследството.

4 Укрепване на движещите сили на качеството

Предишните раздели на този документ очертават области, в които е необходима промяна в различни етапи от жизнения цикъл на инвестицията. Този раздел разглежда „хоризонталните фактори“, които могат да окажат влияние върху качеството: управление, оценка на риска, изследвания, образование и обучение. Представена е и концепцията за специална награда за качество в опазване на наследството при финансирани от ЕС проекти.

4-1 Управление

Доброто управление помага да се гарантира добро ръководство, добро изпълнение, добро участие на заинтересованите страни и добри резултати. Управлението се отнася до разработването на подходящи структури, политики, стратегии и процеси, за да се гарантират успешни резултати. Доброто управление надхвърля справедливите и прозрачни процеси, които ясно определят отговорностите. Това е също умствена нагласа, почтено поведение и загриженост за конфликтите на интереси.

Участието на заинтересованите страни и ефективната рамка за сътрудничество и коопериране създават добра основа на проекта. Устойчивостта и отговорността да се предаде културното наследство на бъдещите поколения са всеобхватни цели. Важно е да се гарантира, че стандартите са спазени; че има достатъчно компетентност и капацитет за осигуряване на качество; и че структурата за управление на проекта е подходяща за изпълнение на проекта. Текущият мониторинг за съответствие ще помогне

за гарантиране на успешни резултати. Отчетността е крайгълният камък на доброто управление, заедно с доброто финансово управление.

Неправителствените организации (НПО) имат важна роля в насърчаването и извършването на дейностите по опазването, но все по-често срещат трудности при предприемането на ефективни действия в тази област. Поради това е важно да се разработят специални механизми за подкрепа за НПО в рамките на схемите за финансиране на ЕС, за да се подобри качеството на опазването на наследството.

Научени уроци

Проблемите с управлението излязоха на преден план през последното десетилетие. Правителствата – и гражданското общество – са все по-наясно, че е важен начинът, по който публичните институции ръководят обществените дела и управляват публичните ресурси. Следователно процесът на вземане на решения и прилагането на такива решения е проблем не само за ЕС и правителствата, но и за европейските граждани.

Толерантността към злоупотребите или загубата на ресурси в сектора на културното наследство е неприемлива и е необходимо да се спрат или преразгледат проекти за културно наследство, за които се смята, че нанасят щети на наследството.

Основни препоръки

- 28** Финансираните от ЕС инициативи в областта на наследството следва да подкрепят гражданското общество и участието на общностите.
- 29** Правилата за финансиране следва да насърчават финансирането на проекти за опазване на културното наследство и да отразяват тяхната специфика.

Допълнителна препоръка

- ЕС и държавите-членки следва да подпомогнат осигуряването на ясни и прозрачни регулаторни рамки, в които да се извършват интервенции в областта на културното наследство.

4-2 Оценка на риска и смекчаване на въздействието

Оценката на риска е критично важна предпоставка за постигане на качество на проекта. Интегрирането на разбирането на рисковете със стратегиите за смекчаване е от основно значение за осигуряване на качеството. Общите области на риск включват въпроси като изменение на климата, управление, липса на оперативен капацитет или липса на персонал, преразход на средства, проблеми с паричния поток и дори измами. Постигането на споделено разбиране за прилагането на управлението на риска сред различни заинтересовани страни е трудно, тъй като всяка заинтересована страна може да степенува като важни различни потенциални вреди, да приеме различна вероятност за възникване на вреда и да припише различна тежест на всяка вреда.

Научени уроци

Ключова констатация от прегледа на литературата за управление на риска е необходимостта от използване на специализирани знания и опит от различни дисциплини. Включването на професионалисти в областта на културното наследство, в допълнение към икономически, финансови и екологични експерти, е основен фактор за управление на качеството чрез оценка и смекчаване на риска. В някои случаи в предишни програми на ЕС ролята на

институциите за национално наследство изглежда е маргинализирана (например, при подбора на проекти на национално ниво). Важността на въвеждането на иновативни инструменти (например ИТ системи, бази данни, инструменти и насоки) на ниво ЕС и на националните нива е свързано с въпроса за човешките ресурси.

Рискът, свързан с качеството или въздействието на самата интервенция, е един от компонентите на общия риск. Важно е да се разбере, че качеството зависи от зададените и изпълнени условия във всяка стъпка от жизнения цикъл на проекта. Например, когато фокусът е върху насърчаване на високо ниво на разходи или просто върху необходимостта от „правилно следване на административните процедури“, самото културно наследство може да бъде изложено на риск. Благоприятстващ фактор е да се гарантира, че оценката на риска от гледна точка на културното наследство и съответните процеси на смекчаване обхващат всички етапи от жизнения цикъл на проектите и на самите програми за финансиране. Стратегиите за управление на риска трябва не само да се отнасят до риска, възникнал при постигане на планираните резултати, но и до риска от непредвидени въздействия на дадена операция. Следователно процесът на управление на риска трябва да включва качествена оценка на интервенциите, които могат косвено да повлияят на културното наследство.

Окончателната проверка на целите на качеството и на стратегиите за управление на риска се осъществява в дългосрочен план. Заклученията на Съвета относно управлението на риска в областта на културното наследство, приети по време на хърватското председателство на ЕС²⁵, подкрепят тези подходи.

25 Заклучения на Съвета относно управлението на риска в областта на културното наследство, приети на 25 май 2020 г. Достъпни на: <https://www.consilium.europa.eu/media/44116/st08208-en20.pdf>

Основна препоръка

30 След съответно проучване, Европейската комисия и държавите-членки на ЕС следва да предложат специфична политика за управление на риска при проекти, насочени към културното наследство и или засягащи наследството, тъй като всеобхватната оценка на риска е от основно значение за успеха на такива проекти.

Допълнителни препоръки

- Подобна политика за управление на риска за културното наследство трябва да се прилага във всички програми на ЕС, като винаги се отчита тяхната специфика.
- От решаващо значение е да се надграждат отговорностите и експертния опит на държавите-членки по отношение на риска при опазването на тяхното културно наследство, като се вземе предвид реалната ситуация, в която се извършват интервенциите.

4-3 Изследвания

Изследванията върху културното наследство имат за цел да разширят и предадат знания и практически решения на експертите по опазването, както и да разширят разбирането и подкрепата на политици, администратори и граждани. В Европа и по света са в ход редица многодисциплинни изследвания в областта, опазването и управлението на културното наследство - от консервационните методи и управление на участието до икономическо моделиране и устойчивост за обекти на културно наследство.

Тази изследователска дейност стана възможна благодарение на публични ресурси, насочени към културното наследство в цяла Европа.

Изследователските области, свързани с културното наследство, разглеждани от рамковите програми на Европейската комисия, като Хоризонт 2020 и неговия наследник Хоризонт Европа, или Инициативата за съвместно програмиране за културно наследство и глобална промяна²⁶, позволяват значителни съвместни изследователски усилия.

По време на Европейската година на културното наследство, през ноември 2018 г., Европейската комисия стартира онлайн платформа на иноватори в културното наследство²⁷ и работна група за кръгови бизнес и финансови модели за адаптивно повторно използване на културното наследство в градове и региони²⁸. Освен това беше публикувана покана за предложения в подкрепа на създаването на платформа, обединяваща изследователи, професионалисти, заинтересовани страни и политици, за да картографира проблемите, практиките и пропуските в политиката, свързани с оценката на въздействието и качеството на интервенциите в европейската историческа среда и обектите на културното наследство²⁹.

Научени уроци

Днес обхватът на изследването на културното наследство се простира отвъд методите и инструментите за опазване и реставрация, включвайки управление, оценка на риска и потенциално въздействие на интервенциите върху живота, идентичността и благосъстоянието на общностите. Изследователското сътрудничество е широко признато като ефективен начин за отговор на възникващи проблеми. Има възможност да се използват по-ефективно тези изследователски резултати при програмиране и планиране на финансиране от страна на ЕС на интервенции с потенциално въздействие в областта на културното наследство.

²⁶ Инициативата за съвместно програмиране (JPI) е рамка на ЕС, позволяваща съгласувани действия между държавите-членки и асоциираните страни по публични изследователски програми, за да се справят с предизвикателства, които не могат да бъдат разрешени единствено на национално ниво. Наличен в: <http://jpi-ch.eu>

²⁷ Информация за платформата на Иноваторите в културното наследство е достъпна на: <https://www.innovatorsinculturalheritage.eu/login>

²⁸ Информация за работната група относно „Кръгови модели за адаптивно повторно използване на културното наследство в градовете и регионите (CLIC)“ е достъпна на: <https://www.clicproject.eu/taskforce/>

²⁹ SoPHIA, проектът, избран под формата на действие за координация и подкрепа на Хоризонт 2020, стартира през януари 2020 г. Допълнителна информация е достъпна на: <http://europeanmuseumacademy.eu/h2020-sophia/>

От ключово значение са основните приложни изследвания, които трябва да подкрепят програмните задания и покани на национално или междурегионално ниво; това може да бъде финансирано като част от инициативи на ЕС. Разработването на концептуалната основа на програмите и проектите изисква извършване на предварителни проучвания за постигане на висококачествени приложения. Следователно трябва да се предвидят финансови ресурси и достатъчно време. След като връзките между културното наследство и много аспекти на съвременния живот вече са по-пълно оценени – въпроси на благосъстоянието, градска и селска политика, опазване на околната среда, чиста енергия, управление, кръгова икономика и т.н., следва да бъде засилен интегрираният подход към изследването на културното наследство в Европа. Нуждаят се от по-нататъшно усъвършенстване и изследванията върху икономическата и социална стойност на наследството.

Основни препоръки

- 31** Следва да се увеличи техническата, административна и финансова подкрепа за осъществяване на интегрирана научноизследователска политика и съвместно програмиране в областта на културното наследство в Европа, тъй като това би спомогнало за осмислянето на европейското измерение на културното наследство. Нужни са изследвания върху финансирането на интервенции в областта на културното наследство и неговото въздействие върху качеството им. Постигането на синергия с други финансиращи програми на ЕС би могло да донесе значителни социални и икономически ползи.
- 32** Необходимо е да се осигурят средства за провеждане на изследвания на макро ниво (относно тенденции и въздействия) и на микро ниво (казуси и сравнение на добри практики),

за да се подкрепи процеса на програмиране на нивото на ЕС, както и на националните и регионални нива, и да се осигури необходимата базова информация преди предприемането на проектите.

- 33** Следва да се разработят трансдисциплинни изследователски програми и да се подобри трансферът на знания от областта на социалните и хуманитарните науки, за да се включат изследванията относно участието на общностите в планирането, интегрираното управление на културното наследство и разработването на мерки, базирани върху интелигентни технологии. Изследователските програми на ЕС следва да изискват резултатите от изследванията, свързани с културното наследство, да бъдат достъпни за професионалистите в тази област, по-специално чрез използването на специализирани хранилища с отворен достъп, както и от Отвореният архив на ICOMOS.
- 34** Европейските изследвания в областта на опазването на културното наследство следва да осигурят подходящи инструменти за финансиране и на малки по мащаб проекти.
- 35** Работата на социалната платформа SoPHIA на програма Хоризонт 2020 за оценка на въздействието и качеството на интервенциите в европейската историческа среда и обектите на културното наследство следва да се основава на постановките от настоящия *Документ за принципите на качеството*.

Допълнителни препоръки

- Изследванията относно интервенциите в областта на културното наследство трябва да бъдат чувствителни към специфичния контекст и да са наясно с промените в обществото, технологиите, околната среда и икономиката.
- Инвентаризациите, в допълнение към идентифицирането на културни ценности, предоставят

данни за интервенциите и тяхното въздействие върху културното наследство. Ето защо ЕС следва да насърчава съставянето и/или постоянното развитие на национални и местни инвентаризации в тази област.

4-4 Образование и обучение

Образованието и обучението са от основно значение за удовлетворяването на многостранните изисквания за опазване и управление на културното наследство. Качеството на програмите за образование и обучение (също и възможности за учене през целия живот) има пряко въздействие върху постигането на качествени резултати в културните интервенции, финансирани от ЕС. Нужно е да се актуализира предоставянето на образование и обучение, така че професионалистите, занаятчиите и административният и управленски персонал да разполагат с инструментите за осигуряване на най-висок стандарт на интервенция. По същия начин секторът трябва да идентифицира по-добре целевите групи, които трябва да бъдат разгледани, и специфичните пропуски в съществуващата образователна и обучителна система в цяла Европа. Група национални експерти изследваха уменията, обучението и трансфера на знания в професиите, свързани с наследството в Европа, в рамките на работния план за култура за 2015-2018 г.³⁰. Техните препоръки са един от резултатите от Европейската година на културното наследство и вече са достъпни³¹.

³⁰ Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on a Work Plan for Culture (2015-2018), (2014/C 463/02). Available at: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2014.463.01.0004.01.ENG

³¹ Fostering Cooperation in the European Union on Skills, Training and Knowledge Transfer in Cultural Heritage Professions, Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2019. ISBN 978-92-79-98981-0. Available at: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/e38e8bb3-867b-11e9-9f05-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/>

Основни препоръки

- 36** Курсовете, инициативите и програмите за образование и обучение в сектора на културното наследство следва да са съобразени със съответните текстове и насоки, които изграждат

международните стандарти в областта, и редовно да актуализират своите учебни програми, така че да са в унисон с техническото развитие и иновациите.

- 37 В рамките на проектните задания и търговете за финансирани от ЕС проекти за културно наследство следва да се предвидят възможности за обучение по опазване на наследството или схеми за повишаване на квалификацията на участниците, когато това е практически приложимо.
- 38 Създаването на информационна система за най-подходящите европейски институции и организации за образование и обучение и за техните курсове, инициативи и програми в сектора на културното наследство би било полезно, ако информацията редовно се актуализира.
- 39 Институциите и инициативите, които образоват и/или обучават специалистите, които ще бъдат ангажирани с проблемите на опазването (например, урбанисти, инженери, архитекти, ландшафтни архитекти, интериорни дизайнери, занаятчии), следва да включват опазването на културното наследство в основните си учебни програми. Разбирането на културното наследство би трябвало да бъде част от всички образователни програми на всички нива.

Допълнителни препоръки

- Образователните и обучителни институции с капацитет да допринасят за интервенциите в областта на културното наследство трябва да бъдат насърчавани да развиват взаимоотношения и мрежи помежду си.
- Качественото обучение в областта на опазването обхваща кратки и по-дълги курсове за обучение, които се основават на реална практика. Бъдещите архитекти и строителни инженери в областта на опазването, както и други практикуващи специа-

листи, трябва да имат възможности за обучение и да бъдат обучавани в следното: добри умения за проучване; техники за интервенции и валоризация; и анализ и разработване на предложения за консервация и реставрация.

4-5 Възнаграждаване на качеството

Постигането на качество изисква време, ангажираност, усилия и отдаденост. Не е просто. Повишаването на осведомеността относно проблемите, с които се сблъскват при постигането на качество в опазването и управлението на културата, и признаването на постиженията на онези, които са ангажирани с качеството, е фактор, който може да допринесе за създаването на положителна среда. Добър пример предлагат наградите за европейско наследство на Europa Nostra, финансирана от ЕС инициатива, която от създаването си през 2002 г. откроява някои от най-добрите постижения на Европа в опазването на наследството и повишаването на осъзнаването за неговата значимост. Независими експертни журита, координирани от Europa Nostra, са избрали и наградили 485 проекта от 34 страни. Присъждат се награди в четири основни категории: Проекти за опазване; Изследвания; Всеотдаен принос за опазване на наследството; Образование, обучение и повишаване на осъзнаването в областта на културното наследство в Европа. Добрата практика за адаптивно и уважително (повторно) използване на сградите на културното наследство се възнаграждава чрез Наградата на Европейския съюз за съвременна архитектура – наградата Mies van der Rohe, която се управлява от Fundació Mies van der Rohe и се предоставя на всеки две години за признаване и награждаване архите-

ктурно качество в Европа. Например наградата за 2017 г. беше дадена за обновяване на следвоенни жилища близо до Амстердам (DeFlat Kleiburg).

Въз основа на тези две награди Европейската комисия сега проучва възможността за създаване на съвместна награда за културно наследство/съвременна архитектура, за да награди най-добрите проекти за адаптивно повторно използване на сгради/обекти на наследството.

Към днешна дата все още не се обръща специално внимание на финансираните от ЕС проекти в рамките на тези схеми.

Основна препоръка

40 Европейската комисия следва да прецени възможностите за въвеждане на специална европейска награда, която да възнаграждава качеството на финансираните от ЕС интервенции в културното наследство, в синергия със съществуващите схеми и награди.

КРИТЕРИИ ЗА ПОДБОР ЗА ПРОЕКТИ С ПОТЕНЦИАЛНО ВЪЗДЕЙСТВИЕ ВЪРХУ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО

Нашата непрекъснато развиваща се среда съдържа много елементи на културното наследство. Тъй като културното наследство е общо благо, което не е възобновяемо или заменяемо, тези елементи трябва да се ценят. За да гарантираме, че нашето поколение е в състояние да „изплати това, което сме взели назаем“, са разработени следните седем принципа на качеството и критерии за подбор на интервенции в културното наследство:

1 ОСНОВАН ВЪРХУ

ЗНАНИЕТО ПРОЦЕС

Първо проведете изследвания и проучвания

2 ОБЩЕСТВЕНА ПОЛЗА

Помнете отговорността си към обществото

3 СЪВМЕСТИМОСТ

Запазете „духа на мястото“

4 ПРОПОРЦИОНАЛНОСТ

Правете колкото е необходимо, но възможно най-малко

5 РАЗБИРАНЕ

Влагайте умения и опит

6 УСТОЙЧИВОСТ

Направете го трайно

7 ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

Процесът е част от успеха

Този инструмент за оценка се състои от ключови въпроси, които вземащите решения трябва да си зададат, за да оценят качеството на предложените проекти с потенциално въздействие върху културното наследство и да решат дали разглежданите проекти заслужават финансиране - от ЕС или от другаде.

Има различни видове проекти: малки и големи, публични и частни, скъпи и евтини, с пряко и косвено въздействие върху културното наследство. Принципите на качеството в инструмента за оценка са както базирани на културното наследство, така и свързани с процеса на взимане на решения. Те трябва да бъдат оценени от лицата, отговорни за културното наследство, и тези, отговорни за цялостния процес и финансирането му. Инструментът може да бъде полезен и на гражданското общество, и на местните и професионални общности, работещи в полето на наследството.

1 ОСНОВАН ВЪРХУ ЗНАНИЕТО ПРОЦЕС

Първо проведете научни изследвания и проучвания на място

- Застрашено ли е наследството и нуждае ли се от спешна консервационна намеса?
- Проведени ли са научни изследвания, проучени ли са на място обектът на наследството и неговата среда преди формулирането на проектното задание и започването на проектиране?
- Идентифицирани ли са всички съществени елементи и характеристики на културното наследство? Известни и изяснени ли са тяхната история, текущо физическо състояние и тяхната ценност? Ако не, планират ли се действия за по-нататъшното им идентифициране?
- Извършена ли е оценка на въздействието върху културното наследство? Ако е така, предприето ли е това от независими експерти с умения в областта на наследството? В случаите, когато има няколко варианта за интервенция, всички те разгледани ли са в оценката на въздействието върху културното наследство?

2 ОБЩЕСТВЕНА ПОЛЗА

Помнете отговорността си към бъдещите поколения

- Проектът признава ли изрично културното наследство като общо благо и отговорност?
- Проектът в пълно съответствие ли е със съответното законодателство и разпоредби за наследството? Или неговото одобрение изисква изключения?
- Необходим ли е проектът за запазване на историческата среда и нейното културно наследство за бъдещите поколения? В случаите, когато проектите отговарят главно на потребностите, както

те се възприемат в момента и които могат да се развият с течение на времето и да направят интервенциите излишни, потенциално обратими ли са тези интервенции?

- Ясно ли са признати всички мотивации и специфични интереси, свързани с проекта?
- Ще продължат ли бъдещите поколения да имат достъп до пълното богатство на историческата среда и нейното културно наследство след предложената интервенция или някои характеристики ще бъдат загубени? Ако е така, оправдана ли е тази загуба на обществена полза и как тя ще бъде възприета/преценена от бъдещите поколения?

3 СЪВМЕСТИМОСТ

Запазете духа на мястото

- Предвиденото ползване ще уважава ли характеристиките, архитектурната композиция и съответните елементи на културното наследство?
- Проектът уважава ли историческата среда и нейното културно наследство по отношение на техните размери, пропорции, пространства, характеристики и материали, както и (предишно) ползване?
- Проектът отговаря ли на нуждите на хората по отношение на познавателната и физическа достъпност?
- Проектът спазва ли националните и международни стандарти и принципи на културното наследство?
- Ще бъде ли запазена автентичността на културното наследство / ландшафта?

4 ПРОПОРЦИОНАЛНОСТ

Правете колкото е необходимо, но възможно най-малко

- Предпазлив ли е предложеният проект в подхода си, особено в случаите, когато намесите са

необратими или знанията са недостатъчни или недостъпни в момента?

- Проектът фокусиран ли е върху възстановяване и консервация, а не върху тежка трансформация (т.е. включваща подмяна на автентичен материал)? Дали проектът „прекалява“ и „преразходва“?
- Запазва ли се автентичността, особено когато проектът включва съвременен нов дизайн за приспособяване към (нови) функции?
- Има ли баланс, хармония и/или контролиран диалог между културното наследство и новите елементи?

5 РАЗБИРАНЕ

Влагайте умения и опит

- Проектът базиран ли е върху знания от всички съответни дисциплини? Дали е резултат от колективна и трансдисциплинна рефлексия?
- Проектът демонстрира ли разбирането на авторите си за културното наследство, тяхната креативност за намиране на балансирани решения, познанията им за материалите и вниманието им към детайлите в техния дизайн?
- Предложените технически интервенции добре ли са изпитани? Могат ли техническите интервенции да бъдат описани като най-съвременни? Избягват ли се технически подходи с висока степен на риск/несигурност?
- Проектът подходящ ли е за целта и съобразен ли е с конкретното културно наследство?
- Проектът отразява ли националните, регионални и местни традиции, стандарти и специфики?
- Имат ли право малки и средни предприятия за опазване и строителство да изпълняват проекта?

6 УСТОЙЧИВОСТ

Направете го трайно

- Как проектът ще въздейства върху околната среда?
- Извършена ли е независима оценка на въздействието върху околната среда? Взети ли са предвид в проекта нейните заключения?
- Консултирани ли са местните жители и общностите, свързани с наследството, и участвали ли са в проекта и неговото развитие? Взети ли са предвид техните съображения?
- Проектът взема ли предвид бъдещата поддръжка? Има ли стратегия за поддръжка (след приключването на проекта)?
- Има ли дългосрочна стратегия за управление на културното наследство след приключването на проекта, особено когато се предлага нова функция?

7 ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

Процесът е част от успеха

- Има ли ясно разбиране кои експерти и местни и национални власти трябва да бъдат включени във всяка стъпка от процеса?
- Неразделна част от проекта ли са оценката и смекчаването на риска, извършени с участието на специалисти по наследство?
- Ще има ли система за наблюдение по време и след изпълнението на проекта?
- Проектът включва ли адекватни разпоредби за непредвидени обстоятелства и гъвкавост в случай на неочаквани събития или нови открития?
- Проектът включва ли обучение за опазване и управление на наследството и насърчаване (разпространение/споделяне) на знания?
- Проектът част ли е от интегрирана стратегия за устойчиво развитие?

Източници

Валидността на всички хипервръзки е проверена на 25 ноември 2020 г.

Най-нови документи на ЕС, свързани с културното наследство

- Регламент ЕС № 1295/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 11 декември 2013 г. за създаване на програма „Творческа Европа“ (2014 до 2020 г.) и за отмяна на решения № 1718/2006/ЕО, № 1855/2006/ЕО и № 1041/2009/ЕО, ОВ L 347, 20.12.2013 г., стр. 221. Наличен на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013R1295&from=EN>
- Заключение на Съвета от 21 май 2014 г. относно културното наследство като стратегически ресурс за устойчива Европа (2014/C 183/08), ОВ С 183, 14.6.2014 г., стр. 36. Наличен на: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52014XG0614\(08\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52014XG0614(08)&from=EN)
- Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите, Към интегриран подход към културното наследство за Европа, COM (2014)477 окончателен, 22.07.2014 г. Наличен на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52014DC0477&from=en>
- Генерална дирекция „Образование, младеж, спорт и култура“ (Европейска комисия), Картографиране на действията за културно наследство в политиките, програмите и дейностите на Европейския съюз, август 2017 г. Наличен на: https://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/reports/2014-heritage-mapping_en.pdf
- Заключение на Съвета от 25 ноември 2014 г. относно управлението на културното наследство с участието на общностите, ОВ С 463, 23.12.2014 г., стр. 1. Наличен на: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223(01)&from=EN)
- Заключение на Съвета и на представителите на правителствата на държавите-членки, заседаващи в рамките на Съвета, относно работен план за култура (2015-2018 г.), ОВ С 463, 23.12.2014 г., стр. 4. Достъпно на: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52014XG1223\(02\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52014XG1223(02)&from=EN)
- Латвийското председателство на Съвета на ЕС, Заключително съвместно изявление на международната конференция „Наследство, съвременна архитектура и дизайн във взаимодействие“ - Рига, 12 и 13 март 2015 г. Наличен на: https://www.nkmp.gov.lv/sites/nkmp/files/data_content/heritage_conference_joint_statement_13032015_final1.pdf

- Становище на Комитета на регионите от 16 април 2015 г. „Към интегриран подход към културното наследство за Европа“, ОВ С 195, 12.06.2015 г., стр. 22. Наличен на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014IR5515&from=EN>
- Резолюция на Европейския парламент от 8 септември 2015 г. за интегриран подход към културното наследство за Европа, (2014/2149(INI)), P8-TA(2015)0293, ОВ С 316, 22.9.2017 г., стр. 88. Наличен на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015IP0293&from=EN>
- Решение (ЕС) 2017/864 на Европейския парламент и на Съвета от 17 май 2017 г. относно Европейска година на културното наследство (2018 г.), ОВ L 131, 20.5.2017 г., стр. 1. Наличен на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32017D0864&from=EN>
- Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите, Укрепване на европейската идентичност чрез образование и култура - Приносът на Европейската комисия към срещата на лидерите в Гьотеборг, 17 ноември 2017 г. COM(2017) 673 окончателен, 14.11.2017 г. Наличен на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52017DC0673&from=EN>
- Генерална дирекция за комуникация (Европейска комисия), Специален Евробарометър 466 за европейците и културното наследство, 2017 г. Наличен на: https://data.europa.eu/euodp/en/data/dataset/S2150_88_1_466_ENG
- Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите, Нова европейска програма за култура, COM(2018)267 окончателен, 22.05.2018 г. Наличен на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0267&from=EN>
- Генерална дирекция за образование, младеж, спорт и култура (Европейска комисия), Управление на културното наследство с участие: Доклад на работната група от експерти на държавите-членки по ОМС (Отворен метод на координация), Люксембург, Служба за публикации на Европейския съюз, 2018 г. ISBN 978-92-79-98981-0. Наличен на: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b8837a15-437c-11e8-a9f4-01aa75ed71a1/language-en>
- Заклучения на Съвета относно необходимостта от извеждане на преден план на културното наследство в политиките на ЕС, ОВ С 196, 8.6.2018 г., стр. 20. Наличен на: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018XG0608\(02\)&rid=3](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018XG0608(02)&rid=3)
- Европейски икономически и социален комитет, Приносът на европейските селски райони към Годината на културното наследство 2018 г. за осигуряване на устойчивост и сближаване между градските и селските райони (собствено становище на инициативата), NAT/738-EESC-2018-01641, 19.09.2018 г. Достъпно на: <https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/opinions/contribution-europes-rural-areas-2018-year-cultural-heritage-ensuring-sustainability-and-urbanrural-cohesion-own>

- Заклучения на Съвета относно работния план за култура 2019-2022 г., ОВ С 460, 21.12.2018 г., стр. 12. Наличен на: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018XG1221\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018XG1221(01)&from=EN)
- Генерална дирекция „Образование, младеж, спорт и култура“ (Европейска комисия), Европейска рамка за действие относно културното наследство – Работен документ на службите на Комисията, (SWD(2018) 491 окончателен, 5.12.2018 г.), Люксембург, Служба за публикации на Европейския Съединение, 2019. ISBN 978-92-76-03453-7. Наличен на: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/5a9c3144-80f1-11e9-9f05-01aa75ed71a1>
- Букурещка декларация на министрите на културата и техните представители относно ролята на културата в изграждането на бъдещето на Европа (16 април 2019 г.). Наличен на: <https://www.consilium.europa.eu/media/39209/190416-bucharest-declaration-on-the-role-of-culture-in-building-europes-future.pdf>
- Резултат от срещата на министрите в Париж относно културното наследство (3 май 2019 г.) – Информация от председателството. Наличен на: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9370-2019-INIT/en/pdf>
- Резолюция на Съвета на Европейския съюз и представителите на правителствата на държавите членки, заседаващи в рамките на Съвета относно културното измерение на устойчивото развитие, ОВ С 410, 6.12.2019 г., стр. 1. Достъпно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2019:410:FULL&from=EN>
- Специален доклад на Европейската сметна палата 08/2020, Инвестиции на ЕС в културни обекти: тема, която заслужава повече внимание и координация, 2020 г. Наличен на: <https://www.eca.europa.eu/en/Pages/DocItem.aspx?did=53376>
- Заклучения на Съвета относно управлението на риска в областта на културното наследство, ОВ С 186, 5.6.2020 г., стр. 1. Наличен на: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020XG0605\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020XG0605(01)&from=EN)
- Заклучения на Съвета относно специален доклад № 08/2020 на Европейската сметна палата „Инвестиции на ЕС в културни обекти: тема, която заслужава повече внимание и координация“, 29.6.2020 г. Наличен на: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9251-2020-INIT/en/pdf>
- Градски дневен ред за ЕС. Наличен на: <https://ec.europa.eu/futurium/en/urban-agenda>

Международни документи, установяващи стандарти, свързани с културното наследство

ООН

- Всеобща декларация за правата на човека, провъзгласена от Общото събрание на ООН в Париж на 10 декември 1948 г. Достъпна на: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>
- ООН, Доклад на независимия експерт в областта на културните права, Фарида Шахид (2011), A/HRC/17/38. Наличен на: <https://undocs.org/en/A/HRC/17/38>
- Обединените нации, Цели за устойчиво развитие, 2015 г. Наличен на: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>
- Обединените нации, Новата програма за градовете – HABITAT III, 2016 г. Наличен на: <https://unhabitat.org/about-us/new-urban-agenda>

ЮНЕСКО

- Конвенции и препоръки, приети от Генералната асамблея. Наличен на: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13649&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=-471.html

Някои основни документи:

- Препоръка относно защитата на национално ниво на културното и природно наследство, 1972 г. Достъпно на: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13087&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
- Конвенция за опазване на световното културно и природно наследство, 1972 г. Наличен на: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13055&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
- Оперативни насоки за прилагане на Конвенцията за световното наследство, последна актуализация през 2019 г. Наличен на: <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>
- Програма за световно наследство и устойчив туризъм. Наличен на: <https://whc.unesco.org/en/tourism>
- Конвенция за опазване на нематериалното културно наследство, 2003 г. Наличен на: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=17716&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
- Конвенция за защита и насърчаване на многообразието от форми на културно изразяване, 2005 г. Наличен на: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=31038&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

- Препоръка за историческия градски пейзаж, 2011 г. Наличен на: <https://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-638-98.pdf>

Съвет на Европа

Стандарти, свързани с културното наследство:

- <https://www.coe.int/en/web/herein-system/council-of-europe>
- Конвенции: <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/standards>
- Декларации, препоръки, резолюции: <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/texts-of-reference>
- Съветна Европа, Европейско културно наследство (том I) – Междуправителствено сътрудничество: събрани текстове, 2003, ISBN 92-871-4864-3.

Някои основни документи:

- Европейска харта за архитектурното наследство, приета на 29 септември 1975 г. от Комитета на министрите на Съвета на Европа. Налично на: <https://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/170-european-charter-of-the-architectural-heritage>
- Рамкова конвенция на Съвета на Европа за стойността на културното наследство за обществото (Конвенция от Фаро), 2005 г. Налично на: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680083746>
- Наръчник за план за действие на Конвенцията от Фаро 2018-2019 г. (Съвет на Европа, 2018 г.). Наличен на: <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/faro-action-plan>
- Препоръка на Комитета на министрите към държавите членки относно Европейската стратегия за културно наследство за 21 век, приета на 22 февруари 2017 г. от Комитета на министрите на Съвета на Европа. Наличен на: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016806f6a03
- J. Bold, R. Pickard, Интегриран подход към културното наследство – Програмата за техническо сътрудничество и консултации на Съвета на Европа, Съвет на Европа, 2018 г. Достъпно на: <https://rm.coe.int/an-integrated-approach-to-cultural-heritage-the-council-of-europe-s-te/1680792e6f>
- Препоръка CM/Rec(2020)7 на Комитета на министрите към държавите-членки за насърчаване на непрекъснатото предотвратяване на рисковете при ежедневното управление на културното наследство: сътрудничество с държавите, специалисти и граждани, приета от Комитета на министрите на 21 октомври 2020 г. Наличен на: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a0109c

Други свързани документи:

- Декларация от Давос 2018, Към висококачествена „Baukultur“ за Европа. Прието от Конференцията на министрите на културата на 22 януари 2018 г., Давос (Швейцария). Наличен в: https://davosdeclaration2018.ch/media/Brochure_Declaration-de-Davos-2018_WEB_2.pdf
- Контекст на документа Към европейска визия за висококачествена строителна култура. Наличен на: <https://davosdeclaration2018.ch/media/Context-document-en.pdf>

ИКОМОС

ICOMOS разработва набор от доктринални текстове като необходима основа на политиката за опазване:

- Харти и стандарти на ICOMOS. Наличен на: <https://www.icomos.org/en/resources/charters-and-texts>
- ICOMOS, Международни харти за консервация и реставрация - Chartes Internationales sur la Conservation et la Restauration - Cartas Internacionales sobre la Conservación y la Restauración. Паметници и места, том. I, ICOMOS, München, 2004, ISBN 3-87490-676-0. Наличен в: <http://openarchive.icomos.org/431/>
- Етични принципи на ICOMOS, приети от 18-то Общо събрание на ICOMOS, Флоренция (Италия), 2014 г. Наличен на: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2015/GA_2014_results/20150114-ethics-asadopted-languagecheck-finalcirc.pdf (a new document will be issued at the end of 2020)
- ICOMOS, Доктринални текстове, членове 8-10 в: Процедурен правилник на ICOMOS, последно изменен от Общото събрание в Маракеш (Мароко), 2019 г. Наличен на: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2018/Rules_of_Procedure/ICOMOS_RulesOfProcedure_EN_20191122_amended.pdf

Списъкът по-долу не е изчерпателен, но въвежда обхвата на документацията; включва ключови текстове, многоезичен компендиум на доктриналните текстове, както и други полезни връзки.

- Международна харта за опазване и реставрация на паметници и места (Венецианска харта), приета от II-рия международен конгрес на архитектите и техниците на историческите паметници във Венеция (Италия), 1964 г. Наличен на: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/venice_f.pdf (original French version), and https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf (English version).
- Национални комитети на Америка на ICOMOS, Декларацията от Сан Антонио, 1996 г. Наличен на: <https://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/188-the-declaration-of-san-antonio>

- Харта на ICOMOS – Принципи за анализ, консервация и структурна реставрация на архитектурно наследство, ратифицирана от 14-то Общо събрание на ICOMOS, Виктория Фолс (Зимбабве), 2003 г. Наличен на: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/structures_e.pdf
- Харта на ИКОМОС за тълкуване и представяне на обекти на културно наследство, ратифицирана от 16-ата Генерална асамблея на ИКОМОС, Квебек (Канада), 2008 г. Наличен на: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/interpretation_e.pdf
- Насоки на ICOMOS относно оценките на въздействието върху наследството за обекти на световното културно наследство, 2011 г. (нов документ ще бъде издаден в края на 2020 г.). Наличен на: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/World_Heritage/Guidance_on_heritage_impact_assessments.pdf
- Харта на ИКОМОС-Австралия за места с културно значение, Харта от Бура, 2013 г. Наличен на: http://portal.iphan.gov.br/uploads/ckfinder/arquivos/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31_10_2013.pdf
- Ръководство на ICOMOS за възстановяване и реконструкция след травми за културни ценности на световното наследство, 2017 г. Наличен на: <http://openarchive.icomos.org/1763/>

Стандарти на Европейския комитет по стандартизация (CEN) от пряк интерес за културното наследство

Достъпни са стандарти на CEN по редица теми:

- Общи насоки относно терминологията и процеса на консервация, включително документация
- Изследване и диагностика на строителни материали (камъни, хоросан и дървени конструкции)
- Условия на околната среда, свързани с материалите
- Условия на околната среда, свързани с управлението на сградата.
- Оценка на методи и продукти за консервационни работи на сгради (почистване, обеззаразяване, защита на повърхности).
- Управление на сгради/центрове за събиране, посветени на опазването на културното наследство.
- Третиране/консолидиране на обекти на културното наследство.

В момента се разработват още стандарти на CEN. Пълният списък на публикуваните стандарти и работната програма CEN/TC 346 за опазване на културното наследство можете да намерите на: https://standards.cen.eu/dyn/www/f?p=204:32:0:::FSP_ORG_ID,FSP_LANG_ID:411453,25&cs=17D2D76D6596BE0CAD81B69108A090D68

Допълнителни източници, свързани с някои специфични подтеми

Мониторинг и оценка, индикатори

- Европейска комисия (2001). Предварителна оценка. Практическо ръководство за изготвяне на предложения за финансиращи програми.
- Ранд Епич, Хосе Луис Гарсия Гринда (2015) Показатели за документация за управление и добри практики в местата на културното наследство. Международните архиви на фотограметрията, дистанционното наблюдение и пространствената информация, том XL-5/W7, 2015 г., 25-ти международен симпозиум на CIPA 2015 г., 31 август – 04 септември 2015 г., Тайпе, Тайван. Наличен на: <https://www.int-arch-photogramm-remote-sens-spatial-inf-sci.net/XL-5-W7/133/2015/isprsarchives-XL-5-W7-133-2015.pdf>
- Mapstone, Bruce (2004). Значението на ясните цели за мониторинг на обектите на световното наследство. В мониторинга на световното наследство. Световно наследство 2002. Споделено наследство, обща отговорност, асоциирани семинари, 11-12 ноември 2002 г., документи за световното наследство, Виченца – Италия, Център за световно наследство на ЮНЕСКО и ICCROM; стр.48-52. Наличен на: https://whc.unesco.org/documents/publi_wh_papers_10_en.pdf
- Суели Рамос Шифър (2004). Мониторинг на опазването на историческото наследство чрез процес на участие. В мониторинга на световното наследство. Световно наследство 2002. Споделено наследство, обща отговорност, асоциирани семинари, 11-12 ноември 2002 г., документи за световното наследство, Виченца – Италия, Център за световно наследство на ЮНЕСКО и ICCROM; стр.110-116. Наличен на: https://whc.unesco.org/documents/publi_wh_papers_10_en.pdf
- А. Бонд, Л. Лангстаф, К. Руел (2002). Мониторинг и последваща оценка на компонента на културното наследство от екологичните оценки. SUIT (Устойчиво развитие на градските исторически зони чрез активна интеграция в рамките на градовете) Позиционен документ (4). Наличен в: http://www.ima.ulg.ac.be/research/suit/download/SUIT5.2d_PPaper.pdf
- Coll-Serrano, Vicente, Blasco-Blasco, Olga, Carrasco-Arroyo, Salvador, & Vila-Lladosa, Luis. (2013). Un sistema de indicadores para el seguimiento y evaluación de la gestión sostenible del patrimonio cultural (Система от индикатори

за мониторинг и оценка на устойчивото управление на културното наследство) (на испански). Transinformação, 25 (1), 55-63. Наличен в: <https://dx.doi.org/10.1590/S0103-37862013000100006>

- Гуидо Личиарди, Рана Амиртахмасеби (2012). Икономиката на уникалността: Инвестиране в исторически градски ядра и активи на културното наследство за устойчиво развитие. Градско развитие. Вашингтон, окръг Колумбия: Световна банка. Наличен в: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/12286>

Изследвания

- Генерална дирекция за изследвания и иновации (Европейска комисия) (2009 г.). Запазването на нашето наследство, подобряването на околната среда. ТОМ1, 20 години изследвания в ЕС на културното наследство. Достъпно на: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/42192772-3cc5-11ea-ba6e-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-175584324>
- Генерална дирекция за изследвания и иновации (Европейска комисия) (2011 г.). Проучване и резултати от проекти за изследване на културното наследство, подкрепени в контекста на програмите за изследване на околната среда на ЕС От 5-та до 7-ма рамкова програма. Наличен в: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/2573d211-036f-473a-aab3-da1d345022e8/language-en/format-PDF/source-search>
- Генерална дирекция за научни изследвания и иновации (Европейска комисия) (2012 г.). Проучване на културното наследство. Проучване и резултати от проекти в рамките на темата за околната среда: от 5-та до 7-ма рамкова програма. Наличен в: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/fcb91857-05cc-4d8e-880a-511e8f6ddc5>
- Генерална дирекция за научни изследвания и иновации (Европейска комисия) (2018 г.). Накарайте културното наследство да работи за Европа. Доклад на експертната група за културно наследство „Хоризонт 2020“. Наличен в: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b01a0d0a-2a4f-4de0-88f7-85bf2dc6e004>
- Служба за публикации (Европейска комисия) (2018 г.). Наследство в риск. Научни изследвания и иновации в ЕС за по-устойчиво културно наследство. Наличен в: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/1dcbe60b-79ba-11e8-ac6a-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-search>
- Генерална дирекция за научни изследвания и иновации (Европейска комисия) (2018 г.). Иновации в изследванията на културното наследство. За интегрирана европейска изследователска политика. Публикации на ЕС. Наличен на: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/1dd62bd1-2216-11e8-ac73-01aa75ed71a1/language-en>
- Обединена инициатива за програмиране в областта на културното наследство и световна промяна (JPI), Стратегически изследвания и програма за иновации. Наличен на: <http://jpi-ch.eu>

Образование, обучение и културно наследство

- Директива 85/384/ЕИО относно взаимното признаване на дипломи, сертификати и други доказателства за формални квалификации в областта на архитектурата, включително мерки за улесняване на ефективното упражняване на правото на установяване и свободата на предоставяне на услуги. Достъпно на: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1985/384/oj> Вече не е в сила. Дата на изтичане на валидността: 19/10/2007. Отменен от Директива 2005/36/ЕО.
- Директива 2005/36/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 7 септември 2005 г. относно признаването на професионалните квалификации. Наличен в: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1553678824472&uri=CELEX:32005L0036>
- Препоръка 2008/С 111/01 на Европейския парламент и на Съвета от 23 април 2008 г. относно създаването на Европейска квалификационна рамка за учене през целия живот. Наличен в: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1553679121672&uri=CELEX:32008H0506\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1553679121672&uri=CELEX:32008H0506(01))
- Препоръка на Съвета от 22 май 2017 г. относно Европейската квалификационна рамка за учене през целия живот и за отмяна на препоръката на Европейския парламент и на Съвета от 23 април 2008 г. относно създаването на Европейска квалификационна рамка за учене през целия живот. Наличен в: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1553681234272&uri=CELEX:32017H0615\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1553681234272&uri=CELEX:32017H0615(01))
- Европейската квалификационна рамка. Наличен в: <https://europa.eu/europass/en/european-qualifications-framework-eqf>
- Международен комитет за обучение на ICOMOS, Насоки за образование и обучение в консервацията и реставрацията на паметници, ансамбли и обекти, приети от 10-ата Генерална асамблея на ICOMOS (Коломбо, Шри Ланка, 1993 г.) и в момента се преразглеждат.
- Jukka Jokilehto, Един век на опазване на наследството, в "Journal of Architectural Conservation", No 3, ноември 1999 г.
- Bernard Feilden, Архитектурна консервация, в "Journal of Architectural Conservation", № 3, ноември 1999 г.
- Aylin Orbaşlı & Philip Whitbourn, Професионално обучение и специализация по консервация: Гледна точка на ICOMOS, в „Journal of Architectural Conservation“, № 3, ноември 2002 г.
- Джон Х. Стъбс, Емили Г. Макаш, Архитектурна консервация в Европа и Америка, John Wiley & Sons, Inc., Хобокен, Ню Джърси (САЩ), 2011 г.
- Конференция за обучение по консервация на архитектурата (COTAC)“, като основа за „Национални професионални квалификации (NVQ)“.
- Е.С.С.О. – Европейска конфедерация на организациите на консерватори-реставратори: Компетенции за достъп до професията консерватор-реставратор, Impressum © е.с.с.о., 2011 – Европейска конфедерация на организациите на

консерватори-реставратори a.i.s.b.l./Confédération Européenne des Organisations de Conservateurs-Restaurateurs a.i.s.b.l.”- rue Coudenberg, 70 BE-1000 Brussels Белгия / Belgique - ISBN 978-92-990010-6-6. Наличен на: http://www.ecco-eu.org/fileadmin/assets/documents/publications/ECCO_Competences_EN.pdf

- Препоръка на Съвета от 22 май 2018 г. относно ключови компетентности за учене през целия живот (2018/С 189/01), ОВ С 189, 4.6.2018 г., стр. 1. Достъпно на: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=EN)
- Генерална дирекция за образование, младеж, спорт и култура (Европейска комисия) (2019 г.). Насърчаване на сътрудничеството в Европейския съюз за умения, обучение и трансфер на знания в професиите, свързани с културното наследство. Доклад на работната група от експерти на държавите-членки по ОМК (Отворен метод на координация). Наличен в: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/e38e8bb3-867b-11e9-9f05-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/>

Реконструкция

- Харта от Рига за автентичността и историческата реконструкция във връзка с културното наследство (2000 г.). Наличен на: https://www.iccrom.org/sites/default/files/publications/2020-05/convern8_07_rigacharter_ing.pdf
- ICOMOS (2017). Ръководство за възстановяване и реконструкция след травма за културни ценности на световното наследство. Наличен в: <http://openarchive.icomos.org/1763/>

Управление, интерпретация, социално включване

- Проект HERO - Програма Urbact на ЕС, насочена към насърчаване на интегрираното управление на историческите градове и предоставя на ръчник за добри практики в опазването на културното наследство и социализацията като важен ресурс за местно и регионално развитие. Наличен на: <https://urbact.eu/hero>
- Интерпретиране на Европа, ангажиране на гражданите с европейското културно наследство: Как да се използва най-добре интерпретативният подход. Принос към Европейската година на културното наследство 2018, юни 2017 г. Носител на наградата Алтиеро Спинели. Наличен на: http://www.interpret-europe.net/fileadmin/Documents/publications/ie_engaging_citizens_with_europes_cultural_heritage_co.pdf
- Гласове на културата - Структуриран диалог между Европейската комисия и културния сектор, доклад за мозъчна атака относно социалното включване: Партньорство с други сектори, октомври 2018 г. Наличен на: <http://www.voicesofculture.eu/social-inclusion-partnering-with-other-sectors/>

ICOMOS

icomos.org